

Jaarverslag 2019

Stichting Koninklijke Rotterdamse Diergaarde

Inhoud

<u>Stichting Koninklijke Rotterdamse Diergaarde</u>	3
<u>Bestuursverslag 2019</u>	5
Onze missie en visie	6
Natuurbehoud en bescherming	7
Onderzoek	11
Bedreigde dieren en planten	13
Bedrijfsvoering	16
Bericht van de Raad van Toezicht	25
Bericht van de OR	29
<u>Jaarrekening 2019</u>	31
Geconsolideerde Balans na resultaatbestemming	32
Geconsolideerde Staat van Baten en lasten	34
Geconsolideerd Kasstroomoverzicht	35
Toelichting op de jaarrekening	36
Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling	39
Kosten van groot onderhoud (componenten methode)	39
Consolidatie	39
Groepsverhoudingen	39
Toelichting op de Balans.....	45
Niet in de balans opgenomen rechten en verplichtingen	52
Toelichting bij het kasstroomoverzicht.....	52
Toelichting staat van baten en lasten	53
Subsidie gemeente Rotterdam	54
Enkelvoudige Jaarrekening	60
Enkelvoudige Balans na resultaatbepaling	60
Enkelvoudige Staat van Baten en lasten	62
Toelichting op de enkelvoudige Balans en Staat van Baten en lasten	62
Toelichting op de onderscheiden posten van de enkelvoudige balans	63
<u>Overige gegevens</u>	63
Accountantsverklaring	64

Stichting Koninklijke Rotterdamse Diergaarde

Stichting Koninklijke Rotterdamse Diergaarde is een ANBI-Stichting zonder winstoogmerk. De Stichting draagt het predicaat Koninklijk.

De statutaire doelstelling van de Stichting Koninklijke Rotterdamse Diergaarde is het steunen en uitdragen van natuurbehoud in de breedste zin van het woord, door middel van het exploiteren van een dierentuin en botanische tuin (Diergaarde Blijdorp): in het bijzonder het beheren en tonen van en fokken/kweken met haar zoölogische en botanische collectie. Dit doel komt ook tot uitdrukking in het educatieve beleid, de onderzoeksactiviteiten en in de steun van de Stichting aan natuurbeschermingsprojecten, maar vooral door het uitdragen van de natuurbehoudsgedachte op zodanige wijze dat Diergaarde Blijdorp voor de bezoekers een aangename vrijetijdsbesteding biedt. De presentatie van de collectie wordt daarom mede vormgegeven op basis van recreatieve aantrekkelijkheid waarbij het welzijn van planten en dieren voorop staat.

In lijn met de in 2019 opgestelde toekomstvisie zoals die is opgetekend in het Masterplan Blijdorp 2030 zal ook de statutaire doelstelling van Blijdorp worden aangepast.

De directie en het bestuur van de Stichting Koninklijke Rotterdamse Diergaarde werd in dit verslagjaar gevormd door de heer E. J. Zevenbergen.

Gevolgen COVID-19 voor Blijdorp

Tijdens het schrijven van dit verslag en het controleproces van de jaarrekening zijn de gevolgen van COVID-19 voor Blijdorp duidelijk geworden. Als gevolg van dit virus is de diergaarde voor onbepaalde tijd gesloten. Dit heeft grote gevolgen voor de liquiditeit van Blijdorp en daarmee ook op de continuïteitsveronderstelling. In de jaarrekening zijn in de paragraaf continuïteit van de activiteiten de impact, de getroffen maatregelen en de bestaande onzekerheden nader toegelicht.

Governance

Blijdorp volgt, bij het ontbreken van een specifieke Governance Code voor de eigen sector, vrijwillig de Governance Code Cultureel.

www.governancecodecultuur.nl

Blijdorp is lid van:

- De Nederlandse Vereniging van Dierentuinen en volgt de ethische codes die door deze Vereniging zijn opgesteld voor de aangesloten dierentuinen.
nvddierentuinen.nl/nvd/beleid
- De European Association of Zoo's and Aquaria (EAZA) en volgt de Governing Documents, Guidelines en Standards van EAZA. Als uitvoering daarvan past Blijdorp ook door de IUCN (International Union for

Conservation of Nature) opgestelde guidelines toe.
eaza.net/about-us/eazadocuments/

- De NVBT (Nederlandse Vereniging van Botanische Tuinen) en committeert zich daarmee aan criteria over het beheer van haar plantencollectie(s) en de wijze waarop deze worden ingezet voor wetenschappelijk onderzoek, natuurbehoud, tentoonstelling en/of onderwijs.

botanischetuinen.nl

Bestuursverslag 2019

Met trots presenteren wij u het Jaarverslag van de Stichting Koninklijke Rotterdamse Diergaarde over 2019. Diergaarde Blijdorp heeft een uitstekend jaar achter de rug. Het bezoekersaantal van 1,5 miljoen was het beste sinds tien jaar. Daarmee blijft Diergaarde Blijdorp veruit de best bezochte dierentuin in Nederland. Financieel werd een positief bedrijfsresultaat behaald van € 1,8 miljoen.

Het jaar 2019 kende voor Diergaarde Blijdorp behoorlijk wat hoogtepunten. Zo werd het langverwachte Natuurbehoudscentrum geopend, waar aandacht wordt besteed aan de rol van dierentuinen bij het behoud van ernstig bedreigde soorten. Het Natuurbehoudscentrum past daarmee in de toekomstvisie van Diergaarde Blijdorp om zich te blijven onderscheiden op het gebied van natuurbehoud, educatie en onderzoek.

Daarnaast is de bewegwijzering vernieuwd en werd de Haaienzaal, de voornaamste evenementenlocatie in Diergaarde Blijdorp, opgeknapt. In het Oceanium bleek de expositie 'ZOO veel plastic' heel populair en ook zag het boek 'Pinkeltje in Diergaarde Blijdorp' het levenslicht. Het jaar werd afgesloten met een sfeervol en drukbezocht Winterplein. Diergaarde Blijdorp kreeg als eerste Nederlandse dierentuin het internationale keurmerk 'BGCI Botanic Garden', de eerste graad in het proces van BGCI (Botanic Gardens Conservation International)-accreditatie.

Diergaarde Blijdorp is uitgeroepen tot Beste Evenementenlocatie van Nederland in 2019 tijdens het MEETINGS Business event. Jaarlijks organiseren wij zo'n 900 zakelijke events, van intieme vergaderingen tot personeelsuitjes van wel 10.000 deelnemers. Wat Diergaarde Blijdorp bijzonder maakt als evenementenlocatie is de unieke omgeving met mooie gethematiseerde locaties, moderne faciliteiten en bijzondere ontmoetingen met haar dieren.

Bij de dieren gebeurde er uiteraard ook genoeg. Tot vreugde van veel bezoekers keerden de bedreigde Europese otters terug in Diergaarde Blijdorp. Deze introductie leverde meteen een jong ottertje op. Andere bijzondere geboortes waren er ook zoals twee okapi's, zeven balispreeuwen in de Victoria Serre en het knaloranje François-langoertje dat al snel uitgroeide tot publieksliefeling.

Verder stond 2019 vooral in het teken van het werken aan de bouwstenen voor het Masterplan Blijdorp 2030. De vijf werkgroepen (natuurbehoud, bezoekersbeleving, duurzaamheid, werkgeverschap en monumenten) zijn druk bezig geweest met ambities en doelstellingen en inmiddels is het Masterplan geschreven en begin maart 2020 gepresenteerd. De COVID-19 crisis is kort daarna in volle hevigheid losgebarsten en heeft voor een ongekende situatie gezorgd, want voor het eerst sinds de Tweede Wereldoorlog moest Diergaarde Blijdorp langdurig dicht voor bezoekers. De effecten daarvan zijn uiteraard voelbaar en het betekent ook dat de komende periode veel onzekerheid met zich meebrengt. Het management van Diergaarde Blijdorp stelt alles in het werk om de continuïteit te waarborgen en de organisatie zo goed mogelijk door deze crisis heen te loodsen.

Erik Zevenbergen

Onze missie en visie

Diergaarde Blijdorp heeft een belangrijke opdracht als het gaat om het voortbestaan van de Diergaarde in haar geheel. Een van de oudste dierentuinen van Nederland, met 21 vooroorlogse monumenten, maakt een bezoek aan de Diergaarde een bijzondere culturele beleving. De Diergaarde stelt zich ten doel de natuur in al haar facetten te behouden binnen het ‘openluchtmuseum’ van architect Sybold van Ravesteyn. De dieren- en plantencollectie die de Diergaarde herbergt, kent een grote historische waarde en is van groot belang voor de instandhouding van met uitsterven bedreigde soorten in het wild. Diergaarde Blijdorp draagt met wetenschappelijk onderzoek en een educatief en cultureel programma bij om bezoekers op een leerzame en leuke manier te inspireren om de aarde, die wij delen, te behouden.

Het doel van Diergaarde Blijdorp is het instandhouden en presenteren van de Diergaarde als cultureel erfgoed, zoals die is ingesteld op 26 oktober 1938 onder de naam Stichting Koninklijke Rotterdamse Diergaarde.

Dit doel komt tot uitdrukking in:

- het culturele en educatieve beleid en de bescherming van het op haar terrein gevestigde culturele erfgoed en gedachtegoed van architect Sybold van Ravesteyn;
- het steunen en uitdragen van natuurbehoud in de breedste zin van het woord, door middel van het beheren en behouden van een verscheidenheid aan (bedreigde) diersoorten en de zoölogische en botanische biodiversiteit van de diergaarde;
- de onderzoeksactiviteiten en in de steun aan projecten die de bevordering van biodiversiteit, de bescherming van natuur en de instandhouding van bedreigde soorten dieren en planten dienen;
- het bieden van een aangename recreatieve tijdsbesteding aan bezoekers van de Diergaarde;
- het organiseren en uitdragen van culturele activiteiten en het bieden van een sociale en verbindende ontmoetingsplek voor bewoners van de stad Rotterdam en daar buiten.

Diergaarde Blijdorp heeft geen winstoogmerk. Een eventueel batig exploitatiesaldo uit activiteiten komt ten goede aan het algemene doel, de instandhouding en presentatie van de Diergaarde als cultureel erfgoed.

In het Masterplan Blijdorp 2030 heeft Diergaarde Blijdorp haar beelden en plannen voor de toekomst verwoord. Dit plan is in het voorjaar van 2020 gepresenteerd.

Natuurbehoud en bescherming

In 2019 heeft Diergaarde Blijdorp met enthousiasme haar missie voor natuurbehoud en -bescherming opnieuw bevestigd met het voornemen deze ambitie nog beter uit te dragen.

Onze missie luidt als volgt: *wij werken aan behoud en herstel van biodiversiteit door ons in te zetten voor bedreigde dier- en plantsoorten en door onze bezoekers te inspireren de natuur te beschermen.*

Wij geven onze bezoekers 7 dagen in de week, 365 dagen per jaar een mooie ervaring met dieren en de natuur mee. Met onze ruim 1,5 miljoen bezoekers in 2019, achterban op social media, vrijwilligers, fans en partners zoals de leden van de Vereniging Vrienden van Blijdorp, kunnen we een radar zijn in het enthousiasmeren van mensen voor dieren, planten en de natuur om zo uiteindelijk van hen natuurbeschermers te maken. Voor de komende jaren is het een speerpunt voor Blijdorp om bezoekers te laten zien wat zij zelf kunnen bijdragen aan natuurbehoud. Zo roepen we onze bezoekers in de – in oktober nieuw geopende – Plastic Soep Expo in het Oceanium op om herbruikbare tassen en waterflesjes te gebruiken, plastic rietjes te vermijden en geen plastic wegwerpservies te gebruiken.

Natuurbehoudscentrum

Om onze belangrijke missie nog zichtbaarder voor het publiek te maken, is in februari 2019 het Natuurbehoudscentrum in het Oceanium geopend. In het Natuurbehoudscentrum wordt aandacht besteed aan de rol van dierentuinen bij het behoud van bedreigde soorten. Het centrum herbergt diverse (ernstig) bedreigde dier- en plantensoorten, zoals Primula palinuri, Egyptische landschildpad, McCords doosschildpad, McCords slangenhalsschildpad, vuursalamander, Lake Patzcuaro salamander, Chinese krokodilstaarthagedis, Aziatische zangvogels en de Antilliaanse leguaan, een van de hoofdbewoners. De La Palma tandkarper en krijtstreep Madagaskar cichliden zijn zelfs uitgestorven in het wild. De Diergaarde heeft een lange traditie in het kweken met bedreigde diersoorten.

Enthousiaste vrijwilligers vertellen onze bezoekers graag alles over de aanwezige dieren en hun bedreigingen. Ook is er informatie te vinden over de deelname van Blijdorp aan internationale fokprogramma's, ondersteuning van natuurbehoudsprojecten in de landen van herkomst en samenwerkingen met natuurbehoudsorganisaties.

Inspiratie en educatie

Met ruim 1,5 miljoen bezoekers zijn er veel kansen om onze natuurbehoudseducatie over te brengen. Zodra mensen bij ons binnenkomen, begint de natuurervaring waarin we mensen willen inspireren om van de natuur te houden en deze ook te respecteren. Wij willen de Diergaarde inzetten om mensen te vertellen welke bijdrage zij zelf kunnen leveren aan natuurbescherming en -behoud.

Blijdorp Colleges

In 2019 zijn er vier Blijdorp Colleges georganiseerd voor volwassenen en vier voor kinderen. In het Eauditorium, Haaienzaal of Sterrenzaal werden mensen door interne en externe sprekers geïnspireerd met verhalen over dieren en natuur. Onderwerpen die aan bod zijn gekomen zijn onder andere de Antilliaanse leguaan, leeuwenwelpjes en vleesetende planten. Ook zijn er natuurfilms getoond in samenwerking met het Wild Life Filmfestival. Tim van Wagenveld van Stichting RAVON heeft een college gegeven over de bijzondere reis naar Sint-Eustatius en de problematiek op het eiland. Daarnaast gaf dierverzorger Jos op de eerste verjaardag van de leeuwenwelpjes een Blijdorp Kids college. In totaal hebben zo'n 178 kinderen en 238 volwassenen in 2019

deelgenomen aan de colleges. Per verkocht collegeticket werd € 2,50 direct als natuurbehoudsbijdrage geormerkt.

Vrijwilligers

Een deel van de educatie van de Diergaarde wordt uitgevoerd door onze vrijwilligersorganisatie. Eind 2019 zijn er rond de 300 vrijwilligers actief. Het streven is om langzaam maar zeker door te groeien naar een aantal van ongeveer 350 mensen.

De inspanningen van de vrijwilligers in 2019 hebben een flinke bijdrage geleverd aan de natuurbehoudsactiviteiten van Diergaarde Blijdorp. De bijdrage van € 3,95 die per rondgeleide bezoeker betaald wordt, gaat voor de helft naar natuurbehoudsprojecten. De andere helft gaat naar een door de vrijwilligers mede te bepalen bestemming binnen Blijdorp.

Infopunten

Wij bieden met vier informatiepunten, verspreid over de Diergaarde, onze bezoekers een mogelijkheid materialen van dieren zoals een slangenhuid of kies van een olifant, van dichtbij te bekijken en aan te raken. Deze populaire informatiepunten worden altijd bemand door twee vrijwilligers.

Een belangrijk podium voor natuurbehoudseducatie is nog steeds het Publieklaboratorium in het Oceanium, dat na een renovatie sinds half 2019 weer open is gegaan voor het publiek. Ook in Amazonica en het ringstaartmaki doorloopverblijf zijn de vrijwilligers dagelijks als gastvrouw en -heer aanwezig geweest, om vragen van het publiek te beantwoorden. In het nieuw geopende Natuurbehoudscentrum spelen vrijwilligers een belangrijke rol bij het overbrengen van onze missie op gebied van natuurbehoud en onderzoek.

Rondleidingen

In 2019 hebben wij 16.500 bezoekers rondgeleid. Bij de Blijdorp By Night waren dat al 4.150 bezoekers, bij de kinderrondleidingen 4.700 kinderen en bij de andere rondleidingen 7.700 bezoekers.

Themakisten

Alle themakisten met diermaterialen die worden uitgeleend aan schoolkinderen zijn opgefrist, nagekeken en aangevuld. Onder toezicht van de afdeling Educatie wordt deze uitleen geheel gerund door onze vrijwilligers. Er zijn 30 verschillende themakisten die 400 keer zijn uitgeleend. Tot slot heeft Blijdorp aan 70 scholen speciale themakisten uitgeleend.

Schooleducatie

Ook in 2019 heeft de Diergaarde met het aanbod aan begeleide en onbegeleide lessen weer een grote groep scholen bereikt. In totaal maakten 66.481 leerlingen, verspreid over het primair, voortgezet of speciaal onderwijs en het beroepsonderwijs gebruik van onze schooleducatie.

Categorie	Aantal leerlingen
Begeleide lessen PO	4.041
DHZ lessen PO	11.192
Buitenles VO	22.984
Lokaalles VO	1.081
Schoolreizen	27.108
PABO les - kort	51
PABO les - lang	24
Totaal	66.481

Uit bovenstaande tabel blijkt dat 15.233 leerlingen uit het primair onderwijs (PO) en 24.065 leerlingen uit het voortgezet onderwijs (VO) voor een educatief bezoek naar Blijdorp zijn gekomen.

Samenwerking Gemeente Rotterdam

Blijdorp heeft van oudsher een regionaal bereik, dit geldt ook voor de afname van educatieve producten door het onderwijs. Om dit educatieve doel extra te ondersteunen heeft de gemeente ook in 2019 subsidie beschikbaar gesteld ter hoogte van € 834.234 ten behoeve van educatie. Bij de verlening van deze subsidie ligt de nadruk op het stimuleren van Rotterdamse scholen voor het afnemen van deze educatieve producten. Door deze subsidie kan Blijdorp de kwaliteit van de educatieve producten hoog houden en is het mogelijk om extra acties uit te voeren waarmee wij onder de aandacht blijven bij de Rotterdamse scholen.

Gemeente Rotterdam en Diergaarde Blijdorp voeren overleg over onder andere verschuivingen in de afname van lessen, het onderzoeken van het effect van educatie en de voortgang rondom de verschuiving in de belangstelling van scholen in bepaalde educatieve producten. Buiten het programmaboekje dat begin van het jaar is verzonden, is er in september een reminder per post verstuurd naar alle scholen in Rotterdam.

Onderstaande tabel geeft de kwantitatieve prestatie afspraken en feitelijke output 2019 ten aanzien van leerlingen van Rotterdamse scholen weer.

Aanbod	Aantal IIn begroot	Weging	Gereserveerd aantal IIn	Bezocht aantal IIn	+/-
PO Begeleid	3.000	40%	4.441	3.367	367
PO DHZ	5.000	25%	5.846	5.263	263
VO totaal*	4.900	25%	5.331	5.200	300
Schoolreizen	3.500	10%	3.960	3.377	-123
Totaal	16.400	100%	19.578	17.207	807

Diergaarde Blijdorp streeft naar een zo hoog mogelijke kwaliteit van haar educatie en heeft hierover ook afspraken gemaakt met Gemeente Rotterdam.

Buzz010

Al langer is bekend dat er twee drempels voor scholen zijn die een bezoek aan Blijdorp verhinderen: (reis)tijd en (reis)kosten. Sinds het schooljaar 2018/2019 kan een deel van de Rotterdamse scholen gebruik maken van Buzz010. Een vervoersmogelijkheid geïnitieerd door Stichting Buzz010 en gefinancierd door de Gemeente Rotterdam, de deelnemende schoolbesturen en de Stichting Verre Bergen. Partijen hebben hun afspraken vastgelegd in een convenant dat loopt tot het einde van het schooljaar 2021/2022. Navraag leert dat Blijdorp ook in 2019 weer een top 5 bestemming van Buzz010 was.

Zelf bijdragen aan natuurbehoud in de les

In 2018 is een start gemaakt met de vernieuwing van het lesprogramma en het toevoegen van de mogelijkheden voor kinderen om zelf bij te dragen aan natuurbehoud in de les 'tropisch regenwoud'. Aan de hand van de evaluatie na afloop van deze les zijn in 2019 verdere verbeteringen doorgevoerd in deze les en in de nieuwe les over de Plastic soep. De ervaringen uit beide lessen kunnen als blauwdruk gaan dienen voor het implementeren van mogelijkheden om zelf bij te dragen aan natuurbehoud in nog meer bovenbouw lessen.

Educatieve campagnes en projecten

In 2019 is er gewerkt aan diverse educatieprojecten en campagnes. Enkele voorbeelden zijn de presentatietraining voor verzorgers van de Vrije Vlucht Voorstelling, educatie bij de angelloze bijen en de ontwikkeling van een timelapse filmpje van de groei van de Victoria amazonica.

In het najaar is de Plastic soep campagne gelanceerd, waarmee Diergaarde Blijdorp bezoekers niet alleen informeert over de problematiek, maar ook handelingsperspectief biedt. Onderdeel van deze campagne waren onder andere een Plastic soep expo en speurtocht in het Oceanium, een schoolles over Plastic soep, een artikel in de Giraffe en samenwerking met externe partijen, waaronder The Ocean Cleanup, Rotterdam Circulair en diverse andere partijen. De campagne werd afgetrapt door een ludieke opening in samenwerking met het WWF.

Onderzoek

Het behoud van biodiversiteit is belangrijk voor al het leven op Aarde, ook voor de mens. De natuur komt echter steeds meer onder druk te staan, vooral als gevolg van de groeiende impact van de mens.

Dierentuinen hebben door middel van onderzoek altijd al fundamentele kennis geleverd ten behoeve van natuurbehoud. Vaak zijn dergelijke onderzoeken in de natuur onmogelijk of onwenselijk. Gedragsobservaties in de natuur zijn bijvoorbeeld in veel gevallen moeilijk doordat dieren snel uit het zicht verdwijnen. Kennis over fysiologie, genetica, gezondheid en veterinaire zorg is makkelijker te verzamelen in een gecontroleerde omgeving en met dieren die gewend zijn aan contact met mensen. Deze kennis zal in de toekomst steeds belangrijker worden. Verwacht wordt dat wereldwijd steeds meer bedreigde diersoorten (gedeeltelijk) onder menselijke zorg genomen moeten worden om fokprogramma's op te zetten en hun voortbestaan te verzekeren.

Samenwerkingen

In 2019 is Diergaarde Blijdorp wederom betrokken geweest bij een groot aantal onderzoeksprojecten. In veel gevallen is een nauwe samenwerking tussen verschillende organisaties nodig om onderzoek mogelijk te maken. Zo maken universiteiten en onderzoeksinstituten vaak dankbaar gebruik van de unieke faciliteiten en expertise van Diergaarde Blijdorp, en andersom. We zijn trots om samen te werken met een breed scala aan waardevolle partners die zich inzetten voor dier, mens en natuur. Zo hebben wij, op het gebied van onderzoek, dit jaar samengewerkt met o.a. het Erasmus MC, Utrecht MC, Wageningen University & Research (WUR), Universiteit van Amsterdam, Universiteiten van Utrecht, Leiden en Gent, Hogescholen van Leiden, Breda en Rotterdam, University of Pretoria, University of Zurich, University of South Alabama, de Nederlandse Vereniging van Dierentuinen, Ouwehands Dierenpark, GaiaZOO en Red Panda Network.

De gezondheid van onze dieren

Wij blijven continu leren over de gezondheid van onze dieren. Dit is niet alleen belangrijk voor het houden van een gezonde diercollectie en succesvolle fokprogramma's, ook kan deze kennis vaak direct worden toegepast in het beschermen van dieren in de natuur. Zo zijn we in 2019 verder gegaan met het langlopende onderzoek naar het herpesvirus bij de olifanten. Niet alleen in dierentuinen, maar ook in de natuur is dit virus één van de belangrijkste doodsoorzaken van de Aziatische olifant. In samenwerking met de faculteit Diergeneeskunde, Universiteit Utrecht, wordt er hard gewerkt aan de ontwikkeling van vaccinaties om het virus te bestrijden. Vergelijkbaar is het onderzoek naar het bestrijden van het dodelijke bornavirus bij eekhoornachtigen, wat we dit jaar in samenwerking met het Erasmus MC zijn gestart. Verder lopen bij zowel verpleegsterhaaien, kleine panda's als Komodovaranen hormoononderzoeken om meer te leren over de cyclus en voortplantingssysteem van de vrouwtjes. In samenwerking met Universiteit Gent doen we onderzoek naar vitamine D bij verschillende diersoorten om er zeker van te zijn dat we voldoende uv-licht en de juiste voedingsstoffen bieden.

Dit jaar zijn er ook grote stappen gezet in het onderzoek naar ijzerstapeling bij de zwarte neushoorns. IJzerstapeling kan leiden tot allerlei gezondheidsproblemen die samenhangen met de voeding en de darmflora. Het in kaart brengen hiervan is niet alleen belangrijk voor de gezondheid van onze eigen neushoorns, maar kan in de toekomst zeer waardevol zijn om de snel afnemende neushoornpopulaties te behouden en te herstellen. We zijn dan ook erg enthousiast dat er in december 2019 een PRO-RAAK subsidie van € 300.000 is toegekend om dit waardevolle onderzoek komend jaar verder uit te voeren.

Diergaarde Blijdorp zet zich niet alleen in voor de gezondheid van dieren, maar indirect ook van mensen! Door dierenharten te leveren aan Erasmus MC, leren zij meer over verschillende hartafwijkingen en kunnen chirurgische technieken worden verbeterd. Een mooi voorbeeld van hoe organisaties met verschillende missies elkaar verder kunnen helpen met hun onderzoek.

Onderzoek voor natuurbehoud

Ook in 2019 heeft Diergaarde Blijdorp meegewerkt aan verschillende onderzoeksprojecten die een directere link hebben met natuurbehoud wereldwijd. In 2018 is reeds gestart met een gedragsonderzoek bij de kleine panda's om in kaart te brengen of het dragen van een GPS-halsband het gedrag zou beïnvloeden. Naar aanleiding van de resultaten zijn cruciale aanpassingen doorgevoerd aan het schuim en de aansluiting van de halsbanden, waardoor het langdurig dragen van dergelijke halsbanden de dieren nauwelijks zal hinderen. Daarnaast heeft Diergaarde Blijdorp over de jaren veel waardevolle kennis en ervaring opgebouwd in het hanteren van kleine panda's. Een medewerker van Diergaarde Blijdorp is in 2019 naar Nepal gereisd om aan de lokale medewerkers van het Red Panda Network te leren hoe zij de kleine panda's op de meest veilige manier kunnen vangen en vasthouden om de halsbanden aan te brengen en de dieren te onderzoeken.

Diergaarde Blijdorp is in 2019 verder gegaan met de bijdrage aan het leeuwenmestonderzoek van Universiteit Leiden, waarin de rol van leeuwen in ecosystemen in Kenia wordt bestudeerd. Het vee van de lokale bevolking valt weleens ten prooi aan leeuwen, wat leidt tot conflict tussen mensen en leeuwen. Dit is een grote bedreiging voor de leeuwenpopulatie. Inmiddels zijn er maatregelen genomen om het vee beter te beschermen tegen de leeuwen, wat hopelijk zal leiden tot een afname van deze conflicten. Door de mest van de leeuwen te analyseren, kan worden bepaald of de leeuwen nog vee eten en dus of de maatregelen effectief genoeg zijn. Diergaarde Blijdorp is in 2019 leeuwenmest blijven leveren zodat kon worden getest of de analysetechnieken werken. De resultaten van dit onderzoek worden in 2020 verwacht.

Effectiviteit van educatie

Niet alleen natuurgericht onderzoek, maar ook onderzoek naar de effectiviteit van educatie wordt steeds belangrijker. In een tijd waarin een collectieve gedragsverandering nodig is om het tij te keren, wordt de behoefte naar inzicht in hoe we onze natuurbehoudsboodschap het beste kunnen overbrengen alsmat groter. In 2019 hebben we hier weer stappen in gezet. Zo hebben we bij onze bezoekers door middel van enquêtes, de kennis, houding en het gedrag omtrent een duurzame omgang met plastic gemeten. Door dit voor en na de opening van de expositie over plastic soep te doen, hopen we het effect hiervan in kaart brengen.

Bedreigde dieren en planten

Collectie

De dierencollectie van Blijddorp is altijd in beweging en een jaarverslag geeft altijd maar een klein inzicht in de bewegingen die al langer aan de gang zijn. Het aantal soorten dat Diergaarde Blijddorp in collectie heeft varieert, maar al heel lang is er een trend waarneembaar dat het aantal soorten aan het dalen is. Dit is voornamelijk het gevolg van de teruggang in het aantal verblijven om plaats te maken voor grotere dierenverblijven.

Toch komen er ook nieuwe diersoorten bij. Begin februari arriveerde een grote groep vuursalamanders die deels achter de schermen gehuisvest zijn. De vuursalamander is een inheemse soort en vanwege een dodelijke schimmelziekte die wereldwijd rondwaart, is de vuursalamander in Nederland zo goed als verdwenen. De vuursalamanders zijn te zien in het nieuwe Natuurbehoudscentrum van Blijddorp. Een andere nieuwkomer is de Sumatraanse Gaailijster. Deze soort is nog niet te zien door onze bezoekers maar ook dit is een soort die nagenoeg verdwenen is in het wild en waar diertuinen een internationaal reddingsprogramma voor opgezet hebben.

Soorten die verdwenen zijn uit de collectie zijn onder andere de renkoekoeken en de konijnuil. Beide soorten zijn in de natuur niet bedreigd en moesten plaats maken voor ons Natuurbehoudscentrum. Ook de manenwolf vertrok naar de diertuin van Berlijn.

Transporten

Het grootste transport in 2019 was het vertrek van de zwarte neushoorn "Wanda". Zij is verhuisd naar een nieuwe diertuin in Hongarije in een laatste poging haar daar wel tot voortplanting te krijgen. Verder waren er behoorlijk veel transporten van hoefdieren. Zo vertrokken er in het kader van onze fokprogramma's drie giraffen, een okapi, drie Mohrrgazellen en een Prins Alfredhert. Er arriveerde een nieuwe bok voor onze vrouwelijke koedoes. Het uitwisselen van dieren tussen diertuinen onderling is een van de kernactiviteiten van een moderne diertuin. In dat kader vertrok ook onze mannelijke Amoerpanter en arriveerde er een nieuwe man voor onze vrouw.

Afscheid

Uiteraard worden we ook geconfronteerd met dieren die dood gaan. Heel vaak zijn dat dieren die veel ouder worden dan de gemiddelde leeftijd die ze in de vrije natuur zouden behalen. Zo stierf er een flamingo die minimaal 43 jaar oud werd geschat. Ook twee vrouwelijke koningspinguïns stierven op 31-jarige leeftijd en zeeleeuw "Tessa" op 24-jarige leeftijd.

Geboortes

Voor het eerst in 7 jaar was er weer een geboorte bij onze pinché-aapjes. Op 20 april werd daar een tweeling geboren. De tweeling trok veel aandacht bij onze bezoekers. Al jarenlang fokt Blijddorp ook met koeneusroggen. Van de jongen die er de afgelopen jaren geboren zijn worden de meeste jongen naar andere aquaria gestuurd. Verdere bijzondere geboortes waren o.a. toco toekans, een zeldzame hyacinthara, vissende katten, een François-langoer en een Europese otter. Maar liefst twee okapi's werden er geboren. Onze vrouwelijke okapi's (moeder en dochter) bevielden allebei van een dochter.

In 2019 is Blijddorp coördinator geworden van het EAZA (European Association of Zoos and Aquaria) fokprogramma van de Rüppellsgier. In dat kader vertrokken er twee vrouwelijke dieren naar Antwerpen Zoo in ruil voor twee mannetjes.

	Stand per 1-1-2019		Stand per 31-12-2019	
	#soorten	#individuen	#soorten	#individuen
Ongewervelden	169	13.000 (ong)	179	13.000 (ong)
Vissen	227	6.000	241	6.203
Amfibieën	5	26	7	246
Reptielen	48	211	46	387
Vogels	104	1.034	98	1.111
Zoogdieren	65	302	66	349
Totaal	618	20.573	637	21.296

Fokprogramma's

Behalve een rol van het betrekken van het publiek bij natuurbehoud heeft Blijdorp een rol in het in stand houden van dier- en plantsoorten. Diergaarde Blijdorp neemt deel in 97 programma's ten behoeve van het European Endangered Species Programme (EEP), European Studbook (ESB) en Species Survival Plan (SSP). Daarbij worden vijf fokprogramma's vanuit Blijdorp gecoördineerd: Aziatische olifant, rode panda, Egyptische landschildpad, rüppellsgier en kuifhert. Tevens levert Blijdorp zijn bijdrage aan de EAZA (European Association of Zoos and Aquaria) community, door het leveren van de voorzitter van de Sea Turtle Working groep, onderdeel van de Reptile TAG (Taxon Advisory Group) en de vice-voorzitter van de Small Carnivore TAG. Onze dierenarts is vet advisor black rhino EEP en onze oud-dierenarts adviseert, namens de Diergaarde, de olifanten en Komodo TAG.

Natuurbehoud wereldwijd

Dierentuinen hebben middels hun fokprogramma's een belangrijke bijdrage in het voorkomen dat dieren uitsterven. Maar het veiligstellen van soorten heeft weinig zin als bijvoorbeeld de natuurlijke leefomgeving steeds kleiner wordt of zelfs helemaal verdwijnt. Daarom helpt Diergaarde Blijdorp verschillende projecten wereldwijd met haar kennis en hulp ter plekke maar ook financieel. Totaal zijn er 20 natuurbehoudsorganisaties financieel ondersteund met € 142.164,96.

Verschillende inzamelacties droegen hieraan bij. De Bokito mobieltjes inzamelactie is in 2019 verder uitgebreid, waardoor in totaal 3.829 mobieltjes en 4.581 cartridges zijn opgehaald waarvan de grondstoffen kunnen worden hergebruikt. In totaal is er met alle inzamelingsacties zoals de schatkist in het Oceanium, het schinken, rondleidingen, het adoptieprogramma, Zoocamp, winterse spelletjes en de afvalactie van de RET € 34.000 opgehaald. De rest van de donaties aan projecten kwam uit de lopende begroting.

Rode panda's, Red Panda Network	€ 48.000
Aziatische olifanten, Asian Nature Conservation	€ 15.000
Ijsberen, WNF klimaatonderzoek Spitsbergen	€ 10.000
Jaarvogels, Nature Conservation Foundation India	€ 7.554
Afrikaanse leeuwen, Ruaha Carnivore Project	€ 5.000
Witkopgieren, Alterra Wageningen in Kenia	€ 10.000
Okapi's, Okapi Conservation Project	€ 4.576
Mangabey's, West African Primate Conservation Action	€ 4.000
Westelijke Laagland gorilla's, Mbeli Bai Study WCS	€ 2.515
Kuifmaken, Selamatkan Yaki Conservation Programme	€ 2.014
Indische neushoorns, Indian Rhino Vision2020	€ 2.000
Zwarte neushoorns, Rhino dog squad Kenia	€ 2.000
Aziatische zangvogels, Silent Forest EAZA	€ 2.000
Zwarte neushoorns, Mkomazi Rhino Sanctuary in Tanzania	€ 2.000
Gelada's, research University Pisa	€ 2.000
Biodiversiteit Madagaskar, Madagasikara Voakajy	€ 2.000

Zeeschildpadden, STENAPA	€ 2.000
Pinché aapjes, Fundacion Proyecto Titi	€ 1.009
Komodovaranen, Wae Wuul Reserve Protection Programme	€ 1.000
Noodhulp waaronder aan Turtle Survival Alliance	€ 16.497

Plantendiversiteit

Diergaarde Blijdorp is niet alleen een dierentuin maar ook een botanische tuin. Blijdorp heeft ruim 70 plantensoorten die op de rode lijst (dus bedreigd) van IUCN (International Union for Conservation of Nature) staan. Tevens beheert Blijdorp 2 SNP (Stichting Nationale Plantencollectie) collecties namelijk die van de bromelia en primula. Wij ontvingen in het laatste kwartaal 2019 als eerste Nederlandse dierentuin het internationale keurmerk 'BGCI Botanic Garden'; de eerste graad in het proces van BGCI-accreditatie. De Botanical Gardens Conservation International (BGCI) is een samenwerkend internationaal netwerk van botanische tuinen met als doel plantendiversiteit veilig te stellen voor het welzijn van mensen en de planeet. De botanisch medewerkers hebben hard gewerkt om aan de criteria van de BGCI te voldoen. Hieronder viel onder andere duurzaamheid, activiteiten en onderzoek op het gebied van natuurbehoud. Deze accreditatie is een mooie internationale erkenning voor de activiteiten van Diergaarde Blijdorp als botanische tuin. Het doel van de BGCI certificering is om botanische tuinen met elkaar te verbinden om te komen tot het behoud van de diversiteit van planten. Bij BGCI zijn meer dan 800 tuinen in meer dan 120 landen aangesloten. Deze certificering past, door haar streven naar een hoger niveau, naadloos in de 2030-visie.

Bedrijfsvoering

Publiek, partijen en partners

Bezoekers

In 2019 brachten maar liefst 1.561.307 mensen een bezoek aan Diergaarde Blijdorp. Daarmee was 2019 het best bezochte jaar sinds 2009. De absolute topdag was tijdens de landelijke stakingsdag van het onderwijs op 6 november. Dankzij de actie 'kinderen gratis' kwam er een recordaantal van 15.119 bezoekers door de poorten.

Abonnementen

In 2019 is de omzet op abonnementen met 9% teruggelopen. Het aantal abonneementhouders is gedaald naar 107.104 personen. Met hernieuwde marketingcapaciteit en focus op onze abonneementproducten willen we voor de komende jaren weer een groei realiseren.

Bezoekersonderzoek

Gedurende het jaar houden we een online bezoekersonderzoek of kortweg BOB. We houden dit onderzoek om met name inzicht te krijgen in de bezoekersbeleving. In 2019 is de NPS (Net Promoter Score) weer licht gestegen van 37 naar 38 voor dagbezoekers en van 56 naar maar liefst 59 bij abonneementhouders. Deze stijging in de mate van aanbeveling van onze bezoekers, is voor ons een flinke opsteker!

Waar vind ik de olifanten?

De complete bewegwijzering, de zogenaamde "wayfinding" voor bezoekers, is in 2019 vernieuwd. Zo zijn niet alleen alle wegwijzers vervangen door nieuwe duidelijke routepalen maar zijn alle gebieden ook voorzien van nieuwe gethematiseerde biotopen borden. Ook is de publieksplattegrond volledig opnieuw getekend en is deze een kwartslag gedraaid zodat het voor bezoekers duidelijker is waar zij binnenkomen.

Het effect van al deze vernieuwingen was ook direct terug te vinden in ons Bezoekersonderzoek. Noemde in 2018 nog 11,6% van de dagbezoekers "het kunnen vinden van de weg" als belangrijkste verbeterpunt, na de implementatie van alle onderdelen was dit al teruggelopen tot 8,1%. Voor abonneementhouders daalden deze percentages zelfs van 4,5% naar 3,1%.

Horeca

De besteding per bezoeker in onze horeca is nagenoeg gelijk gebleven ten opzichte van het jaar ervoor. Door de stijging in bezoekersaantallen is de totale horecaomzet wel met 5% gestegen. De inkoopkosten daarentegen zijn ondanks de hogere aantallen alsnog gelijk gebleven aan die van 2018 waardoor het netto resultaat dubbel is gegroeid. Nieuwe locaties in 2019 waren de foodtrucks bij De Terraszaal en Poort van Azië. Deze foodtrucks hebben als voordeel dat zij flexibel, afhankelijk van de drukte, open of dicht kunnen.

Retail en parkeren

De gemiddelde besteding per bezoeker in de winkel is in 2019 met 6% gestegen. Door het hogere aantal bezoekers kwam de omzet maar liefst 16% hoger uit. Het parkeerterrein heeft voor 9% meer opbrengsten gezorgd dan het jaar ervoor.

Media campagnes

De leeuwenwelpjes die in augustus 2018 werden geboren, speelden in de voorjaarsvakantie 2019 regelmatig buiten. Om de aandacht voor de leeuwjes steeds vast te houden, hielden we in samenwerking met het Algemeen Dagblad een namenwedstrijd voor de leeuwjes. Uit 3.200 inzendingen werd een keuze gemaakt. Verder was er aandacht voor de welpen en natuurbehoud via filmpjes van verzorgster Linda en updates over het

wel en wee van de kleintjes op social media. Men kon de leeuwjes terugzien in het straatbeeld in Rotterdam op driehoeksborden, een campagne op social media en in het tijdschrift Ranger Report van WNF

In de meivakantie was het de beurt aan een campagne rondom de ringstaartmaki's en in hun nieuwe verblijf. Tot grote verrassing was een van de nieuwe ringstaartvrouwtjes drachtig en werd eind maart een kleintje geboren. Een echte maki-meivakantie. Er werd bekendheid aan gegeven door radiospots op q-music en een betaalde social media campagne. In het straatbeeld trokken speciale driehoeksborden met de slogan "maki plannen voor de meivakantie?" de aandacht. De kenmerkende staart van de maki stak uit de poster en liep verder in de lantaarnpaal. Ook in de horeca waren er maki-kleurplaten en maki-aanbiedingen zoals de "Latte Makiato".

In de zomervakantie was Diergaarde Blijdorp on- en offline aanwezig in de regio met drie zomerse beelden met thema Bijzondere Ontmoetingen. In regio Rotterdam en NS-stations kwam je de beelden tegen. Op Skyradio en Radio 538 was regelmatig onze commercial te horen. Op social media liep een campagne en deelden we zes verschillende filmpjes. Op facebook hadden we met deze filmpjes een bereik van ruim 1 miljoen impressies van juli tot en met augustus. In de dierentuin kon iedereen meedoen aan de speurtocht "Vogel het uit".

In het najaar was er aandacht voor Plastic Soep waarin de expositie gestart werd door een 'geheime opening' van de Plastic Bende van het WNF onder leiding van acteur en influencer Niek Roozen en presentatrice Janouk Kelderman, onder andere bekend van het Klokhuis. Daarnaast verscheen er een uitgebreid artikel hierover in ons magazine De Giraffe en op de website.

Vanaf 7 december 2019 tot en met 5 januari 2020 was Diergaarde Blijdorp gehuld in winterse sferen. Het Voorplein bij de Oude Ingang werd omgetoverd tot een sfeervol Winterplein met versierde Kerstbomen. Bezoekers konden hier genieten van warme lekkernijen zoals stroopwafels, erwtensoep en pasta. Bij het vreugdevuur kon men zelf marshmallows roosteren en luisteren naar een verhalenverteller. Kinderen konden gratis een rondje maken in een nostalgische draai- of zweefmolen. In de houten chalets vond men Oudhollands vertier. De opbrengst van deze winterse spellen werd na afloop geschonken aan het natuurbehoud project van WNF voor het ijsberenonderzoek. Ook het kerstontbijt in de Terraszaal op Eerste Kerstdag was binnen een mum van tijd uitverkocht.

Monumenten en kunst

De monumenten in de Diergaarde kregen in 2019 extra aandacht via de Open Monumentendagen in september. 250 geïnteresseerden volgden een speciale rondleiding langs de Blijdorp-monumenten. Ze kregen ook een exclusief kijkje bij de bergdierenrots achter de schermen

Oceaniumboot

Als vanouds nam Blijdorp met de Oceaniumboot weer deel aan de Wereldhavendagen. De Oceaniumboot is inmiddels een vast onderdeel van het nautische demonstratieprogramma op de Maas.

Geleidehonden

Na een testperiode in samenwerking met de Stichting KNGF geleidehonden konden in het voorjaar van 2019 de eerste geleidehonden worden toegelaten. Voor hen is een speciale route uitgezet.

Vrije publiciteit

De vele gebeurtenissen in Blijdorp waren goed voor € 3.891302 (bruto mediawaarde) aan vrije publiciteit. Veel aandacht in de media kregen de drie leeuwenwelpen, de twee okapigeboortes, de geboorte van de zeldzame François langoer en de Europese otter en de zichtbaarheid van de bedreigde Antilliaanse leguanen in het Natuurbehoudscentrum die het jaar ervoor uit Sint Eustatius waren gekomen. Maar ook de aan Blijdorp

toegekende 4 miljoen rijkssubsidie voor de rijksmonumenten en de open monumentendagen, de kortingsactie naar aanleiding van de lerarenstaking en het onderzoek naar de stijging van de entreprijzen van diverse attracties waren veelvuldig in de media. Het laatste onderwerp werd door de directeur van Diergaarde Blijdorp, Erik Zevenbergen, toegelicht in het NOS-journaal en RTL Nieuws.

Het Klokhuis maakte drie mooie reportages in Blijdorp over okapi's, rode panda's en schildpadden. De uitzending van de okapi viel precies gelijk met de geboorte van het tweede okapi-jong. De overige opnames worden in 2020 uitgezonden.

In het voorjaar werd het televisieprogramma Project Rembrandt in Blijdorp opgenomen op een aantal fraaie locaties. De Diergaarde kwam uitgebreid aan bod in de uitzending op NPO 1, primetime op de zondagavond. In acht afleveringen werd er gezocht naar de meest getalenteerde kunstschilders van Nederland. De aflevering trok meer dan 1 miljoen kijkers.

In september verscheen het boek Pinkeltje in Diergaarde Blijdorp, een vruchtbare samenwerking met Unieboek het Spectrum. In de herfstvakantie was er veel animo voor de speciale Pinkeltjedag in Biotopia. De illustrator gaf tekenles aan kinderen en signeerde boeken. In 2019 werden er in Blijdorp in nog geen vier maanden tijd 1.634 exemplaren verkocht.

Regelmatig ontvangen we influencers in Blijdorp. Zo kwamen ook de meiden van Girlysblog langs. Deze twee puberende vloggers werkten mee bij de giraffen en de pinguïns.

Onze abonneerders en andere belangstellende houden we o.a. op de hoogte van de gebeurtenissen in de Diergaarde door middel van het magazine De Giraffe, de website en een digitale nieuwsbrief die naar 90.000 leden gaat. Verder zijn we goed aanwezig in de top 5 social media (Facebook, Instagram, LinkedIn, YouTube en Twitter). Zo had Blijdorp eind 2019 op Facebook 127.500 fans en op Instagram 37.000 volgers.

Google Adwords & Grants

Via het speciale Adwords-programma Google Grants kunnen we als ANBI \$ 10.000 AdWords-tegoed per maand uitgeven onder Grants-voorwaarden. Over diverse onderwerpen plaatsen we google ads.

Daarnaast liep er in 2019 voor de zakelijke producten een Adwords-campagne om exposure en contact te stimuleren. Dit droeg bij aan de stijging van salesomzet.

Blijdorp-app

In 2019 is de nieuwe bezoekersplattegrond ingevoerd in de app en kun je nu inzoomen in de gebouwen.

Daarnaast start nu je route naar een dier, gebouw of restaurant vanuit je GPS-positie in de tuin. Zodoende is ook de dichtstbijzijnde toilet snel te vinden. Ook is de okapiwebcam weer toegevoegd. De app staat eind 2019 op 180.000 mobieltjes.

Diamond Themepark Awards

Blijdorp behaalde een Diamond ThemePark Award, die gericht is op pretparken en dierenparken in Nederland en België en won met de geboorte van de zwarte neushoorn Mara de award voor 'Mooiste geboorte van Nederland en België'.

Sales en evenementen

2019 was het jaar waarin meer bedrijven dan ooit Diergaarde Blijdorp vonden voor een evenement. Dit resulteerde in ruim 29.000 evenementenbezoekers. Op gebied van duurzaamheid in bijvoorbeeld grondstoffen voor de catering maar ook in het beperken van de afvalstroom, zijn wederom stappen gemaakt. Zo zijn diervrije, hartige snacks geïntroduceerd voor vergaderarrangementen en is op alle evenementenlocaties een

watertappunt geïnstalleerd. In 2019 is het Green Key Gold certificaat verleend; de certificering voor duurzame evenementenlocaties.

De Haaienzaal was na 18 jaar intensief gebruik toe aan een facelift. In de zomer van 2019 is Blijdorp's meest indrukwekkende evenementenlocatie, met haar 7,5 meter lange ruit waar de gasten tijdens diner, bruiloft of vergadering het Atlantische Zee-bassin inkijken, compleet gestript en volledig in een nieuw jasje gestoken. De zaal is met het "Roze Bubbels en Haaien evenement" op 8 oktober 2019 feestelijk heropend onder toezienend oog van de haaien, schildpadden en barracuda's.

Middels een nieuwe online tool is een start gemaakt met het continue meten van de klanttevredenheid van evenementboekers. Dankzij deze tool is het mogelijk het evenementen-product verder te verbeteren. De hoge klanttevredenheid heeft geresulteerd in een enorme blijk van waardering: de award voor Nederlands Beste Evenementenlocatie van 2019!

Strategische Partnerschappen

Om aan de ambities van het Masterplan Blijdorp 2030 invulling te kunnen geven is het noodzakelijk om partnerschappen aan te gaan en (financiële) middelen van buitenaf te genereren. Om dit te bewerkstelligen is gekozen om vanaf 1 januari 2019 een nieuwe afdeling Strategische Partnerschappen op te richten. De afdeling Strategische Partnerschappen heeft een werkplan opgeleverd en is gestart met het aanpassen en verbeteren van de mogelijkheden om de Diergaarde te steunen. Zo zijn de adoptiepakketten aangepast om ze beter te laten aansluiten bij de wensen van de doelgroep en worden bedrijven uit de regio actief benaderd. Het relatienetwerk van Diergaarde Blijdorp is in kaart gebracht, wordt bestendig en uitgebreid.

Vereniging Vrienden van Blijdorp

De Vereniging Vrienden van Blijdorp is al sinds jaar en dag een van de belangrijkste partners van Diergaarde Blijdorp. Zij staan de Diergaarde bij in enthousiasme, kennis en financiële steun aan projecten om de Diergaarde nog mooier te maken. De Vrienden van Blijdorp hebben in 2019 een nieuwe Bazaar geopend in de Diergaarde om nog meer inkomsten te genereren die zij doneren aan de Diergaarde. De Stichting Vrienden van Blijdorp heeft 4.500 leden. Alle werkzaamheden voor de vereniging worden op vrijwillige basis verricht. Een dergelijke grote vriendenvereniging is uniek voor dierentuinen in Nederland.

In 2019 hebben de Vrienden van Blijdorp een grote bijdrage gegeven aan het nieuwe Natuurbehoudscentrum van €570.000,-. Daarnaast hebben zij met een 'Flitsactie' voor nog eens zes verschillende projecten €60.000,- gedoneerd.

Bank Giro Loterij

Diergaarde Blijdorp is in augustus gestart met het geormerkt werven voor de Bank Giro Loterij. In 2019 is geworven voor de restauratie van de Bergdierenrots en het nieuwe Himalaya leefgebied voor de rode panda's. Het is de verwachting dat het geormerkt werven in 2020 de eerste substantiële opbrengsten opleveren.

Adoptanten

Diergaarde Blijdorp biedt bedrijven en particulieren de mogelijkheid een dier in de tuin te adopteren en hiermee de Diergaarde te steunen. In 2019 waren dit:

Downtown Brokers	Goudvink	Giraffe Kimberly
Dhr & Mevr. Prins	Goudvink	Zwarte neushoorn Vungu
Matrans Holding B.V.	Goudvink	Olifant Trong Nhi
Flash Private Mobile Networks	Goudvink	Giraffe Cristel
Cruiseruizen B.V.	Goudvink	Zeeschildpadden
GOM Hospitality	Zilvermeeuw	Zwartpunt rifhaaien

FPS Famous Pacific Shipping B.V.	Zilvermeeuw	Wasbeer Famous
Forest Metal Group B.V.	Zilvermeeuw	Penseelzwijntjes
eKibo	Zilvermeeuw	Ringstaartmaki's
Albion Pump and Sealing Systems	Zilvermeeuw	Krokodil
Riede, Mol & Donkers	Koperwiek	Moeraswallabies
King Software B.V.	Koperwiek	Europese Oehoes
Dick Klok Cultuurtechniek	Koperwiek	Visaya wrattenzwijnen
Bonn & Mees Drijvende Bokken B.V.	Koperwiek	Mhorrhazelle bok
Biebelke Beheer B.V.	Koperwiek	Maraboes
Atelier Helder Informatie Architecten	Koperwiek	Bengaalse oehoe's
Machinefabriek J. Poot	Koperwiek	Francois Langoer
Van der Sijde Hout	Koperwiek	Europese Oehoes
Hermans Techniglaz B.V.	Koperwiek	Kamelen

Zakenkring

De zakenkring is een netwerk van bedrijven die Diergaarde Blijdorp een warm hart toedragen. Veel van onze vast leveranciers zijn lid van de zakenkring. Zij worden jaarlijks uitgenodigd voor verschillende netwerkbijeenkomsten en ontvangen kortingen op toegang en zaalhuur. In 2019 droeg de zakenkring € 48.300,- bij aan Diergaarde Blijdorp.

Fondsen, Legaten en giften

In 2019 zijn verschillende projecten opgeleverd waar de benodigde fondsen voor zijn aangevraagd. Zo zijn er bijgedragen geleverd aan onder andere de verbouwing van de Haaienhal, het nieuwe Natuurbehoudscentrum en de restauratie van de beelden van Charles Eyck op de Rivierhal. De werknemers van de ASVZ hebben met een sponsorloop € 7.000,- opgehaald voor nieuwe hooitakels bij de olifanten.

Ook in 2019 heeft Diergaarde Blijdorp weer verschillende giften en legaten mogen ontvangen. Deze worden grotendeels toegewezen aan nieuwe projecten in de tuin, al dan niet zelf gekozen door de erflater of nabestaanden. Aan fondsen, legaten en giften mocht Diergaarde Blijdorp in 2019 € 154.055,67 ontvangen.

Strategische partnerschappen en sponsors

Rabobank Rotterdam is jarenlang een strategische partner van Diergaarde Blijdorp geweest. De Rabobank Rotterdam draagt bij aan diverse projecten op gebied van educatie en natuurbehoud, zoals een bijdrage aan de vernieuwing van de dierenkliniek. Ook Havenbedrijf Rotterdam heeft een verbintenis met de Diergaarde waarin jaarlijks een bedrag beschikbaar wordt gesteld voor educatieve projecten. In 2019 is de bijdrage gegaan naar de ontwikkeling van de nieuwe Plastic Soep expo in het Oceanium. Daarnaast werkt Diergaarde Blijdorp samen met Greenpeace, Han Bevan, ARK Natuurontwikkeling, Wereld Natuurfonds, Sportvisserij Nederland en Droomfondsproject Haringvliet.

En er zijn sponsors die Diergaarde Blijdorp bijstaan met bijzondere diensten zoals de levering van zeewater door Maersk Line en vervoerd met de 'Haaibaai' die werd gedoneerd door het Havenbedrijf, het gebruik van de sporendriehoek door Prorail, medische ondersteuning en apparatuur ten behoeve van de dierenkliniek door Siemens en de promotie van Diergaarde Blijdorp door de RET in het Rotterdamse OV.

Verschillende bedrijven dragen bij in diensten of goederen zoals verrijking voor de dieren en voedsel.

Leveranciers in Natura:

Hoogendijk, Frigocare, Schiphol, Politie Rijnmond, Eurofrigo B.V., Kwekerij Roest. J. Noordermeer, Hillfresh, Safe & Care en DMO, Knotploeg Hoeksche Waard, Fruitpers centrale Breda, NVWA en algemene inspectie dienst douane, Novolab, Leo van der Harg B.V., BM Roses, Plantenkwekerij Valstar B.V. en Pligt Professionals

Duurzaamheid en milieu

Kenmerkend voor 2019 was het verder scheiden van afval waardoor er twee nieuwe stromen als grondstof konden worden ingezet, te weten etensresten (swill) en petflesjes. In de eerste helft van het jaar werden twee machines geplaatst om petflessen te verzamelen, dit concept is voor de bezoeker heel herkenbaar en leverde in acht maanden tijd zo'n 15.000 flesjes op. Deze worden allemaal gerecycled tot nieuwe petflesjes.

In de tweede helft van 2019 werd een composteermachine geplaatst om gefaseerd de etensresten uit de horeca en klein bladgroen te verwerken. De laatste drie maanden van het jaar werden ruim 3.000 kilo etensresten, ruim 8.000 liter klein bladgroen en 2.000 liter disposables verwerkt tot compost.

Andere hoogtepunten: Blijdorp kwam met glans door de Green Key keuring en heeft weer niveau goud gehaald. Daarnaast werd er een werkgroep duurzaamheid gevormd om plannen voor de komende tien jaar vorm te geven op vier grote thema's: voeding, afval, energie en bouw.

Energie/milieu

De banden met de gemeente werden aangehaald om de aanvoer van houtsnippers te continueren, er werd een volledig duurzaam gebouw geplaatst in samenwerking met Dutch Windweel en net als in 2018 werd groene stroom ingekocht. Daarnaast leverde de zonnepanelen op het Oceanium en bij de gelada's samen 326.597 kWh op, wat volgens Milieu Centraal staat voor het energieverbruik van ruim 80 huishoudens van vier personen. De opbrengst van de zonnepanelen was ruim € 25.000 (omgerekend naar tarief lokaal opgewekte groene stroom). Tot slot werd een start gemaakt met een audit van de opslag van gevaarlijke stoffen en werd voldaan aan de informatieplicht van de overheid voor de lijst erkende maatregelen.

Communicatie/events

Er werd een lezing gegeven aan de vrijwilligers over duurzaamheid in Blijdorp en een artikel geplaatst in de Giraffe over plastic in Blijdorp. Het tweede seminar Future Proof Plastics vond plaats in het Auditorium en intern werd spontaan een groene ruilbeurs georganiseerd. Met NS & Partners (Efteling, Mc Donalds, Artis, Rijkswaterstaat en Shell Retail) werd een oriëntatiepilot gestart voor gezamenlijke afvalverwerking.

Overige

De Ray Anderson werd bijgewoond alsook de hoorcollegereeks Psychologie voor Duurzaamheid, er werd een workshop Circulair Faciliteren gevolgd, de Recyclingbeurs is bezocht en Blijdorp nam deel aan de Sustainable Palm Oil Dialogue.

Bouw en onderhoud

Op 10 februari werd het nieuwe Natuurbehoudscentrum feestelijk geopend. Waar voorheen gebied was ingericht rondom het woestijngebied “Zee van Cortez” verscheen nu een licht centrum van glas waar vrijwilligers en organisaties meer kunnen vertellen over natuurbehoudsprojecten. De stam van een gerooide haagbeuk kreeg midden in het “glazen huis” een tweede leven en symboliseert een levensboom. Boven de levensboom zorgen LED lichtpanelen voor het nodige, nagebootste daglicht. In een aparte broedruimte zijn de eieren en jonge reptielen te bewonderen die in Blijdorp zijn gekweekt. Na februari zijn in fasen verschillende bedreigde dieren verwelkomd als nieuwe bewoners. Het Natuurbehoudscentrum is mogelijk gemaakt door de Vereniging Vrienden van Blijdorp en een bijdrage van de Rabobank Rotterdam en de Stichting Swart-Van Essen.

Met een nieuwe indeling, vloerbedekking en rotswerk langs de 7,5 meter lange ruit van het haaienbassin, werd de eerste verbouwingsfase van de Haaienzaal in oktober ingeluid. Deze zaal is een gewilde locatie voor de organisatie van vergaderingen en evenementen en voldoet nu beter aan de behoeften van onze afnemers. Sponsors Van Omme & De Groot, Stebru en Dura Vermeer hebben een grote bijdrage geleverd aan het renoveren van de toiletten bij de Haaienzaal.

De kiosk van de Vereniging van Vrienden van Blijdorp op het Ooievaarsplein was hard aan vernieuwing toe. Door een praktische opzet met containers en een geweldig, sfeervolle decoratie aan de buitenkant werd in korte tijd een aantrekkelijke winkel gebouwd; de VriendenBazaar. De verbouwing werpt z'n vruchten af want er wordt meer verkocht dan ooit.

De Gierenkooi is gerenoveerd waarbij het dak van nieuw gaas met een kleinere maaswijdte is voorzien. Nu kunnen er geen kauwtjes meer de kooi in vliegen die er vervolgens niet meer uit kunnen. Ook de waterloop is gebaggerd. De educatie wordt ook vernieuwd maar dat wordt in de volgende fase meegenomen in 2020.

In 2017 is al afscheid genomen van onze laatste twee wolven. Sindsdien stond het verblijf afwisselend leeg of diende als tijdelijke opvang voor de manenwolf. In fasen wordt het verblijf afgebroken en klaar gemaakt voor een nieuwe bestemming.

De speeltoren bij de Oewanja lodge heeft een grote renovatie ondergaan. De in 2005 gebouwde toren kon nieuw schilderwerk, houten delen, netten en afdakjes gebruiken. Het is nu weer heerlijk en veilig spelen.

Wat betreft het onderhoud zijn een aantal projecten uitgevoerd waarbij het aanpakken van de antieke riolering op het Dienstterrein bij de Oude Ingang, een intensieve was. We kwamen tijdens het graven veel oorlogspuin tegen dat daar ooit was gebruikt ter ophoging. Intussen is een geheel nieuw stelsel aangelegd waarbij schoon en vuil water van elkaar gescheiden zijn. Ook is er onderhoud gepleegd aan o.a. het Aziëhuis en de personeelskantine.

Organisatieontwikkeling

Een aantrekkelijke zorgzame werkgever

Een duurzame bedrijfsvoering houdt voor Blijdorp, naast bijvoorbeeld de reductie van de CO2-footprint, ook in dat we willen investeren in personeel. Hierbij besteden we aandacht aan het toekomstbestendig inrichten van de organisatie en een personeelsbeleid waarbij er aandacht is voor een goede en duurzame inzetbaarheid van medewerkers.

2019 stond in het teken van de gedachtevorming over de organisatie van Blijdorp van de toekomst. Medewerkers hebben in werkgroepen nagedacht over een aantal inhoudelijke thema's, waaronder ook de rol die Blijdorp als werkgever speelt voor haar werknemers. Naast de ongeveer 180 vaste medewerkers, werken er zo'n 80 mensen in een 'vaste' flexibele schil en ruim 150 als tijdelijke kracht in het hoogseizoen. Daarnaast werken er ongeveer 300 vrijwilligers in Blijdorp die als ambassadeurs van educatie en natuurbehoud, de missie en visie helpen uitdragen aan bezoekers en hen van informatie voorzien over de dieren en activiteiten in de Diergaarde.

Aantal medewerkers in en uit dienst, pensioen en jubilea:

- 13 nieuwe collega's
- 17 collega's uit dienst waarvan 2 AOW
- 2 medewerkers 25 jaar in dienst
- 4 medewerkers 40 jaar in dienst

Leisure-cao en overgangsreglement

Op 31 december hadden wij:

- 181 medewerkers in dienst (waarvan 9 via payrollservice)
- 111 medewerkers die vallen in het overgangsreglement
- 61 medewerkers die vallen onder de Leisure-cao waarvan 3 voor bepaalde tijd
- 9 mensen gedetacheerd bij payrollservice (op formatie Blijdorp)

De onderhandelingen voor een verlenging van de looptijd van de Leisure-cao vanaf 1 november 2019 waren voor het eind van 2019 nog niet afgerond.

Door een groot aantal langdurig zieken is het ziekteverzuimpercentage gestegen van 5,01% eind 2018 naar 7,43% eind 2019.

Duurzame inzetbaarheid

Binnen diverse afdelingen hebben in 2019 opnieuw diverse werkplekonderzoeken plaatsgevonden. Hierbij is in kaart gebracht wat de fysieke en psychosociale belasting is. De laatste afdelingen worden in de eerste helft van 2020 onder de loep genomen.

Arbo en Milieu

Begin 2019 heeft een uitgebreide ARBO-scan plaatsgevonden waarna een plan van aanpak is opgesteld om de totale RI&E (Risico Inventarisatie & Evaluatie) organisatie de komende jaren structureel te verbeteren. Hierbij is nieuwe beleid geformuleerd op het gebied van ARBO en milieu en een verbeterde methodiek voor het uitvoeren van risico-inventarisaties geïntroduceerd.

Inrichting organisatie

In navolging op eerdere besluiten zijn in 2019 enkele organisatorische wijzigingen doorgevoerd.

Binnen het cluster Dier en Plant is een Operationeel manager aangesteld en is de afdeling Educatie toegevoegd. Ook de verantwoordelijkheid voor Natuurbehoud ligt nu bij dit cluster.

Formatieplanning, vacatures en seizoenmedewerkers

In 2019 stonden er 21 vacatures open, waarvan enkele in het verslagjaar zijn vervuld. De meeste vacatures zijn op tijdelijke basis ingevuld. We hebben in het verslagjaar weer vele seizoenmedewerkers geworven en door middel van sollicitatieavonden geselecteerd voor de flexpool van het cluster Publieksservice.

Functiebeschrijving en waardering

In 2018 is een aantal nieuwe functies volgens de resultaatgerichte ORBA©-methodiek beschreven, vastgesteld door de directeur en gewaardeerd door middel van een indelingsadvies via AAVN. De functies zijn toegevoegd aan het functiehandboek. Het onderhoud van functies is een jaarlijks terugkerend proces.

Social Return on Investment

Blijdorp is een organisatie zonder winstoogmerk en leunt om die reden deels op subsidies en andere middelen die door de gemeenschap ter beschikking worden gesteld. Om de maatschappij iets terug te geven voor die steun, levert Blijdorp een actieve bijdrage voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. Zo helpen dagelijks een tiental cliënten van zorginstelling ASVZ, onder begeleiding van medewerkers van Blijdorp, mee om de tuin mooi en schoon te houden.

Bericht van de Raad van Toezicht

De Raad van Toezicht onderschrijft de in het bestuursverslag 2019 verwoorde resultaten en bevindingen. Het bedrijfsresultaat 2019 is positief, wederom een bijzondere prestatie. Het aantal bezoekers (ruim 1,5 miljoen) steeg tot een recordhoogte. De geboorten van de nodige dieren trokken natuurlijk veel publiek, geholpen door goede weersomstandigheden in de vakantieperioden. Ook het in 2018 geopende Geladaverblijf trok extra bezoekers. Het blijft voor Blijdorp een uitdaging om ieder jaar met een positief bedrijfsresultaat af te sluiten. Voeg daarbij de investeringslasten vanwege het in stand houden van de vele monumentale gebouwen in de dierentuin. Daarom is de Raad van Toezicht content met de versterking van het management team met een nieuwe collega met ruime ervaring op het gebied van (financiële) bedrijfsvoering.

Visie 2030

De directeur-bestuurder is in 2019 voortvarend te werk gegaan met zijn Visie 2030. Hij is erin geslaagd om die visie met de gehele organisatie te vertalen in het Masterplan Blijdorp 2030, waarin de gevraagde bijdrage van alle medewerkers van Blijdorp is uitgewerkt. Daarmee is in 2019 de basis gelegd voor een moderne doorstart van de dierentuin. Gemotiveerd door natuurbehoud en -bescherming werkt Blijdorp aan het boeien en binden van bezoekers. Hun beleving staat centraal. De Raad van Toezicht heeft bewondering voor de manier waarop het management, de medewerkers en vrijwilligers van Blijdorp zich daar elke dag voor inzetten.

Vergaderingen en onderwerpen

Gedurende het jaar zijn de leden van de Raad van Toezicht bij diverse gelegenheden in Diergaarde Blijdorp aanwezig geweest. Zij hebben hun expertise meerdere keren aangewend voor (on)gevraagd advies aan de directeur-bestuurder, in constructieve dialoog met de ondernemingsraad en in relatie tot externe betrokkenen zoals de gemeente Rotterdam, Deloitte (accountant) en andere partijen.

Onderwerpen in de vergaderingen van de Raad van Toezicht waren:

- strategie en visie 2030
- biodiversiteit, natuurbehoud en educatie
- dierenwelzijn en onze inzichten met betrekking tot dieren-surplus
- inrichting van de organisatie
- gebruik, onderhoud en renovatie van (monumentale) objecten
- financiële zaken, fiscaliteit en risicomanagement
- horeca-aangelegenheden
- de relatie met de gemeente Rotterdam en het (Rotterdamse) bedrijfsleven
- het eigen functioneren van de Raad van Toezicht

De Raad van Toezicht heeft op 27 november 2019 de begroting 2020 goedgekeurd en op 23 april 2020 de jaarrekening 2019 vastgesteld.

Samenstelling

Voor de samenstelling van de Raad van Toezicht in 2019 verwijs ik naar bijgevoegd overzicht. Onze verschillende achtergronden hebben de Raad van Toezicht in de gelegenheid gesteld om adequaat toezicht te houden op de bedrijfsactiviteiten van Diergaarde Blijdorp. Per ultimo 2019 zoekt de Raad van Toezicht naar een opvolger van Willem Ferwerda, die vanwege drukke werkzaamheden heeft aangegeven zijn termijn als lid van de Raad van Toezicht niet te kunnen verlengen.

De financiële commissie namens de Raad van Toezicht werd in 2019 gevormd door Tom de Witte (voorzitter) en Hein van der Loo, die gedurende het jaar in deze commissie is opgevolgd door Souad El Hamdaoui. De benoemings- en remuneratiecommissie werd in 2019 gevormd door Oscar van Veen (voorzitter) en Souad El Hamdaoui.

Governance

De Raad van Toezicht onderschrijft de Governance Code Cultuur als leidraad voor haar functioneren. Zij heeft de onafhankelijkheid van haar leden getoetst en kan bevestigen dat er in 2019 geen transacties of relaties zijn aangegaan, waarbij sprake was van ongewenste belangenverstrengeling van de directeur-bestuurder dan wel leden van de Raad van Toezicht. Eind 2019 heeft de Raad van Toezicht de aanzet gegeven tot een zelfevaluatie, onder begeleiding van een externe deskundige en met tevens een toetsing op naleving van de Governance Code. Zij bespreekt de inzichten uit deze zelfevaluatie in de eerste helft van 2020.

Dank en waardering

Tenslotte spreekt de Raad van Toezicht graag haar dank en waardering uit aan de directeur-bestuurder en alle medewerkers van Diergaarde Blijdorp voor hun inzet in 2019. Een bijzonder woord van dank ook aan alle vrijwilligers en sponsors, waaronder de Vrienden van Blijdorp.

Gevolgen COVID-19 voor Blijdorp

Tijdens het opstellen van dit jaarverslag heeft Blijdorp te maken gekregen met de beperkende maatregelen als gevolg van de uitbraak van het COVID-19 virus. Blijdorp heeft daardoor haar deuren vanaf half maart voor publiek moeten sluiten. De impact van deze periode op de toekomst van Blijdorp is nog niet te overzien. Als Raad van Toezicht steunen wij het management in de strijd om Blijdorp door deze periode heen te helpen.

Rotterdam, februari 2020

Hein van der Loo

Voorzitter Raad van Toezicht

	Functie	Hoofdfunctie	Relevante nevenfuncties	Benoemd	Einde 1e termijn	Einde 2^e termijn
Hein van der Loo	Voorzitter	Burgemeester Zwijndrecht	Penningmeester Stichting Rotterdam- Maaskant Lid Fundraising Board Museum Boijmans van Beuningen Lid bestuur Watersnoodmuseum Voorzitter Raad van Toezicht Verus Penningmeester Stichting Haven Charity Gala Rotterdam	1-1-2014	1-1-2018	1-1-2022
Oscar van Veen	Lid	Port of Rotterdam – Digital Business Solutions	Co owner Notificare.com	1-1-2014	1-1-2018	1-1-2022
Willem Ferwerda	Lid	CEO Commonland	Executive Fellow Business and Ecosystems RSM - Erasmus Universiteit Rotterdam Board member Future for Nature Board member NatuurCollege Advisory Council member Charles Darwin Foundation Chair Thematic Group Business and Ecosystem Management - IUCN CEM (Zwitserland)	1-1-2016	1-1-2020	

Tom de Witte	Lid	CFO ProDelta Holding (vanaf 16 sept 2019) Daarvoor CFO Frasers Property Europe (tot 1 juli 2019)	Lid RvC Staedion Lid Non-executive board Globalworth Poland RE (voorheen Griffin Premium RE) – tot December 2019	1-1-2016	1-1-2020	
Souad El Hamdaoui	Lid	Eigenaar Jamie Oliver restaurants Directeur Euromast	Lid RvT Bibliotheken Rotterdam Lid bestuur Touzani Stichting Lid bestuur Connie Janssen danst Lid RvT Rotterdam Partners	1-6-2017	1-6-2021	
Philip van der Ent	Lid	Directeur Impact Vastgoed	Voorzitter Stichting Music & Events Rotterdam	1-10-2017	1-10-2021	
Mijntje Lückerath-Rovers	Lid	Hoogleraar Corporate Governance Tilburg University	Lid RvC Achmea Lid RvC NRC Media Voorzitter RvT KNGF Geleidehonden Lid RvT Erasmus Trustfonds	1-12-2017	1-12-2021	

Bericht van de OR

Voor u ligt het jaarverslag 2019 van Diergaarde Blijdorp. Ook de Ondernemingsraad wil u graag informeren over de behandelde onderwerpen gedurende het afgelopen jaar. Een jaar dat voor de Ondernemingsraad vooral in het teken stond van een uitgebreide adviesaanvraag om de organisatiestructuur te optimaliseren. Er zijn voor onze beeldvorming en om een goed advies te kunnen geven, veel gesprekken gevoerd met medewerkers van het Cluster Bezoekersbeleving en de Vakgroep Marketing, Educatie en Communicatie. Op deze adviesaanvraag zijn een aantal deeladviezen uitgebracht en in december heeft de Bestuurder aangegeven dat door nieuwe inzichten een andere inrichting wenselijk zou zijn. Onze verwachting is dat de gewijzigde adviesaanvraag, die in januari 2020 is ontvangen en waarin ook de evaluatie van het Cluster Bedrijfsvoering is meegenomen, het eerste kwartaal 2020 zal worden afgehandeld.

De adviesaanvragen die we hebben ontvangen:

- Oprichting Commercieel Cluster d.d. 14 januari, waarop de Ondernemingsraad advies heeft uitgebracht op 28 januari.
- Optimaliseren Organisatiestructuur d.d. 3 juli. Hierop zijn op 26 september een aantal deeladviezen uitgebracht op de invoering van de functies Manager Marketing-Communicatie, Operationeel Manager Dier & Plant en Vakgroep hoofd Educatie.

De instemmingsaanvragen die de Ondernemingsraad heeft ontvangen:

- Instemmingsverzoek Camerabeleid. Op 23 april heeft de Ondernemingsraad ingestemd met het Camerabeleid. Ook is er ingestemd met een camera bij de pantserkrokodillen en de witkopgieren tbv diergedragsobservaties. De totale lijst van alle camera's binnen Blijdorp lijkt nu in een afrondende fase en de verwachting is dat deze in februari 2020 kan worden vastgesteld.

In 2019 hebben we negen maal een reguliere overlegvergadering met de Bestuurder gehouden. Hier worden met regelmaat het ziekteverzuim en -verloop, duurzaam inzetbaarheidsbeleid, voortgang van projecten, Leisure CAO, WAB en financiën behandeld.

Het overleg met de Raad van Toezicht en de Bestuurder heeft in december helaas niet plaats kunnen vinden, maar heeft in januari 2020 alsnog plaatsgevonden.

De Ondernemingsraad vergadert zelf iedere veertien dagen en een aantal maal zijn er medewerkers bij deze vergaderingen aangeschoven om zaken aan te kaarten, zorgen te bespreken of vragen te kunnen stellen.

Er zijn geen OR-contactpersonendagen geweest en ook is er dit jaar geen cursus voor de leden van de Ondernemingsraad geweest. Wel is er een aantal maal beroep gedaan op onze adviseur, om advies te krijgen over de adviesaanvragen en het uitbrengen van deeladviezen. Middels een aantal nieuwsbrieven zijn medewerkers geïnformeerd over de werkzaamheden van de Ondernemingsraad.

In maart is er een gezamenlijke training met de Ondernemingsraad van Ahoy geweest. Duurzame inzetbaarheid was het onderwerp tijdens deze ochtend, die werd voorgezeten door de vaste adviseur en trainer van de Ondernemingsraad van Diergaarde Blijdorp. Deze samenkomst gaf interessante inzichten, die alle aanwezigen kunnen gebruiken in hun werk voor de Ondernemingsraad.

De samenstelling van de Ondernemingsraad in 2019:

- Maarten Vis, voorzitter
- Bianca Fleur, vicevoorzitter
- Ann Lampo, secretaris

Ben Bothof, lid
Ferry Flach, lid
John van Os, lid
Jos Hartog, lid

In 2020 verwachten we met de Bestuurder in goed overleg te blijven over de organisatie aanpassing en de inrichting daarvan. Er zijn alvast twee overleggen ingepland met een delegatie van de Raad van Toezicht en de Bestuurder. Daarnaast zullen er in 2020 verkiezingen plaats vinden. Deze waren in eerste instantie gepland in april, maar gezien het proces rondom de adviesaanvraag Optimaliseren Organisatiestructuur, is in overleg met vakbonden CNV en FNV, de Bestuurder en onze achterban besloten om dit uit te stellen met maximaal zes maanden. Dit om de afhandeling van deze aanvraag te borgen met de huidige Ondernemingsraad.

Ten slotte kijken we met vertrouwen naar de ontwikkeling van de toekomstvisie 2030, waarin naast de hoofddoelstelling natuurbehoud ook goed werkgeverschap een belangrijke plaats inneemt.

Rotterdam, 27 januari 2020

Maarten Vis,
Namens de Ondernemingsraad

Jaarrekening 2019

Stichting Koninklijke Diergaarde Rotterdam.

Deze jaarrekening bestaat uit de volgende onderdelen:

- A. Geconsolideerde balans per 31 december 2019
- B. Geconsolideerde staat van baten en lasten over 2019
- C. Geconsolideerde kasstroomoverzicht over 2019
- D. Toelichting op de jaarrekening
  - Algemeen
  - Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling
  - Overige toelichtingen
- E. Enkelvoudige jaarrekening per 31 december 2019
- F. Enkelvoudige staat van baten en lasten per 31 december 2019
- G. Toelichting op de enkelvoudige jaarrekening

Geconsolideerde Balans na resultaatbestemming

ACTIVA	31-12-2019	31-12-2018
	€ x 1000	€ x 1000
Vaste activa		
Materiële vaste activa		
Terrein Blijdorp	745	745
Bedrijfsgebouwen en installaties	25.509	29.135
Overige materiële vaste activa	2.497	1.384
Onderhanden werk (MVA in aanbouw)	1.015	784
Levende have	0	0
	<u>29.766</u>	<u>32.048</u>
	29.766	32.048
Vlottende activa		
Vorraden		
Magazijn voorraden	123	152
Vorraden voor de verkoop	78	92
	<u>201</u>	<u>244</u>
Vorderingen en overlopende activa		
Debiteuren	1.308	1.945
Te vorderen belastingen	343	472
Overlopende activa	488	386
	<u>2.139</u>	<u>2.803</u>
Liquide middelen	<u>3.198</u>	<u>1.117</u>
	5.538	4.164
Totaal	<u>35.304</u>	<u>36.212</u>

PASSIVA	31-12-2019	31-12-2018
	€ x 1000	€ x 1000
Eigen vermogen		
Statutair kapitaal	0	0
Algemene reserve	20.117	18.849
Bestemmingsreserve	230	0
Renteloze lening Gem. Rotterdam	516	516
	<u>20.863</u>	<u>19.365</u>
Voorzieningen		
Voorziening personele verplichtingen	914	1.414
Voorziening jubilea	155	137
Voorziening WW eigen risico	230	57
	<u>1.299</u>	<u>1.608</u>
Langlopende schulden		
Leningen o/g	5.344	6.382
	<u>5.344</u>	<u>6.382</u>
Kortlopende schulden en overlopende passiva		
Aflossing langlopende leningen < 1 jaar	1.038	1.370
Schulden aan leveranciers	2.367	1.884
Belastingen en premies sociale verzekeringen	605	630
Pensioenpremies	26	27
Overige schulden/verplichtingen < 1 jaar	301	375
Verplichtingen uit hoofde van sponsoring	595	869
Vakantietoeslag en schuld inzake verlofdagen	751	650
Vooruit ontvangen abonnementsgelden	1.662	1.830
Overige vooruit ontvangen bedragen	22	27
Overige overlopende passiva	431	1.195
	<u>7.798</u>	<u>8.857</u>
Totaal	<u><u>35.304</u></u>	<u><u>36.212</u></u>

Geconsolideerde Staat van Baten en lasten

	Werkelijk 2019	Begroot 2019	Werkelijk 2018
	€ x 1000	€ x 1000	€ x 1000
Netto omzet	9.837	9.751	8.804
Overige bedrijfsopbrengsten	21.726	20.325	19.278
Subsidie Gemeente Rotterdam	851	816	833
Bedrijfsopbrengsten	32.414	30.892	28.915
Kosten van inkopen en uitbesteed werk	3.352	2.721	2.954
Lonen en salarissen	6.952	7.623	6.794
Sociale en pensioen lasten	1.930	2.123	1.793
Lonen/Pensioen/Soc. Lasten (voorzieningen *)	273	115	-361
Afschrijving op materiële activa	4.112	3.685	3.899
Overige bedrijfskosten	13.789	14.504	13.006
Bedrijfslasten	30.408	30.771	28.085
Bedrijfsresultaat	2.003	121	830
Andere rentebaten en soortgelijke opbrengsten	0	170	0
Rentelasten en soortgelijke kosten	186	286	244
Financiële baten en lasten	-186	-116	-244
Resultaat voor belastingen	1.820	5	586
Belasting	-324	PM	-47
Resultaat na belasting en overige bestemming	1.496	5	539
RESULTAATBESTEMMING			
Vorming bestemmingsreserve natuurbehoud	230	0	0
Resultaat naar algemene reserve	1.266	5	539

*) totaal dotaties en vrijval personele voorzieningen

Geconsolideerd Kasstroomoverzicht

	2019	2018
	€ x 1000	€ x 1000
Bedrijfsresultaat voor belasting en rente	2.003	830
Aanpassingen voor:		
- afschrijvingen	4.112	3.899
- mutatie voorzieningen	-309	-1.053
Mutaties in werkkapitaal:		
- mutatie voorraden	43	57
- mutatie vorderingen/overlopende activa	664	-624
- mutatie kortlopende schulden/ overlopende passiva	-1.133	-48
	<u>-426</u>	<u>-615</u>
Kasstroom uit bedrijfsresultaten	4.948	3.061
- Rente baten/lasten	-186	-226
- vennootschapsbelasting	-249	-124
	<u>-435</u>	<u>-350</u>
Kasstroom uit operationele activiteiten	4.948	2.711
- Investerings in materiële vaste activa	-1.829	-2.429
Kasstroom uit investeringsactiviteiten	-1.829	-2.429
Mutatie financiële vaste activa		
Mutatie langlopende schulden	-1.038	-1.370
Kasstroom uit financieringsactiviteiten	-1.038	-1.370
Netto Kasstroom	<u>2.081</u>	<u>-1.088</u>
Mutatie liquide middelen		
Liquide middelen einde boekjaar	3.198	1.117
Liquide middelen begin boekjaar	1.117	2.205
	<u>2.081</u>	<u>-1.088</u>

Zie ook het hoofdstuk "Toelichting bij het kasstroomoverzicht" voor meer detail informatie.

Toelichting op de jaarrekening

Algemeen

Statutaire vestiging

De Stichting Koninklijke Rotterdamse Diergaarde is statutair gevestigd aan de Van Aerssenlaan 49, 3039 KE te Rotterdam en is in het Handelsregister opgenomen onder nummer 41125139.

Doelstelling

Het statutaire doel van de Stichting Koninklijke Rotterdamse Diergaarde is het steunen en uitdragen van natuurbehoud in de breedste zin van het woord, door middel van het exploiteren van een dierentuin en botanische tuin (Diergaarde Blijdorp): in het bijzonder het beheren en tonen van en fokken/kweken met haar zoölogische en botanische collectie. Dit doel komt voorts tot uitdrukking in het educatieve beleid, de onderzoeksactiviteiten en in de steun van de Stichting aan natuurbeschermingsprojecten, maar vooral door in een voorbeeldfunctie de natuurbehoud gedachte uit te dragen, op zodanige wijze dat Diergaarde Blijdorp voor de bezoekers ook een aangename vrijetijdsbesteding biedt. De presentatie van de collectie wordt daarom mede vormgegeven op basis van recreatieve aantrekkelijkheid waarbij het welzijn van planten en dieren voorop staat.

In lijn met de in 2019 opgestelde toekomstvisie zoals die is opgetekend in het Masterplan Blijdorp 2030 zal ook de statutaire doelstelling van Blijdorp worden aangepast.

De Stichting Koninklijke Rotterdamse Diergaarde is aangewezen als Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI) sedert 2008.

Masterplan Blijdorp 2030

Op 8 maart lanceerde Blijdorp haar Masterplan Blijdorp 2030 waarin de plannen voor de toekomst staan beschreven. Blijdorp wil, nog meer dan nu, een internationaal instituut zijn op het gebied van onderzoek en educatie voor natuurbehoud en dierenwelzijn. Daarnaast wil Blijdorp de culturele ontmoetingsplek van Rotterdam zijn waarin alle Rijksmonumenten van architect Siebold van Ravesteijn zijn gerestaureerd. In het Masterplan wordt beschreven welke investeringen Blijdorp de komende jaren wil doen om deze doelstellingen te realiseren.

Corona-crisis

Tijdens het schrijven van dit verslag en de accountantscontrole ervan kreeg Diergaarde Blijdorp net als veel andere organisaties te maken met de ingrijpende maatregelen die het kabinet afkondigde als gevolg van de Corona-crisis. Op de gevolgen voor Diergaarde Blijdorp gaan wij nader in de paragraaf continuïteit en bij de gebeurtenissen na balansdatum in deze jaarrekening.]

Continuïteit van de activiteiten

Tijdens het schrijven van dit verslag en het controleproces van de jaarrekening zijn de gevolgen van COVID-19 voor Blijdorp duidelijk geworden. Als gevolg van dit virus is de diergaarde voor

onbepaalde tijd gesloten. Dit heeft grote gevolgen voor de liquiditeit van Blijdorp en daarmee ook op de continuïteitsveronderstelling.

Met ingang van 15 maart 2020 is Blijdorp voor het publiek gesloten. De werkzaamheden in het kader van de verzorging van dieren en het draaiende houden van de techniek in de dierverblijven gaan echter gewoon door. Als gevolg van de sluiting van Blijdorp zijn alle geplande investeringen en onderhoudswerkzaamheden stilgelegd en zullen de plannen voor de realisatie van de 2030-doelstellingen vertraging oplopen.

Omdat niet bekend is hoe lang de maatregelen zullen duren, is niet bekend wat de sluiting betekent voor de continuïteit van Blijdorp. Duidelijk is wel dat sluiting betekent dat de omzet van Blijdorp bijna volledig wegvalt terwijl een groot deel van de kosten gewoon doorlopen. Hoe langer de sluiting duurt, hoe groter de impact op omzet en liquiditeit.

Als gevolg van de sluiting heeft Blijdorp intern een aantal maatregelen getroffen om de effecten van het inkomstenverlies zo goed mogelijk op te kunnen vangen. Het betreffen financiële maatregelen naast de maatregelen die zijn getroffen om de werksituatie voor medewerkers zo veilig mogelijk te maken. Zo is per 15 maart 2020 een verplichtingenstop afgekondigd, zijn alle onderhoudsprojecten stilgelegd en zijn alle investeringen gestaakt waar Blijdorp een substantiële eigen bijdrage in levert. Daarnaast is uitstel van betaling gevraagd voor grote vaste lasten, zoals belastingen, premies, energie, afval en schoonmaak. Verder is de aanvraag voor de tijdelijke Noodmaatregel Overbrugging voor behoud van Werkgelegenheid (NOW) ingediend.

Door Blijdorp zijn verschillende scenario's doorgerekend. Uit deze scenario's blijkt dat zowel in de situatie van een sluiting van 3 maanden als in de situatie van een sluiting van 6 maanden de tijdelijke Noodmaatregelen Overbrugging voor behoud van Werkgelegenheid (NOW), de verplichtingenstop en het aanvragen van uitstel van betaling bij grote leveranciers en voor de te betalen belastingen en sociale lasten onvoldoende zijn om de komende 12 maanden door te komen. In de gemaakte scenario's zal Blijdorp zonder aanvullende financiële steun in de financiële problemen komen. Door Blijdorp worden momenteel de mogelijkheden onderzocht om tot verhoging en verlening van de kredietfaciliteiten te komen en worden er gesprekken gevoerd met andere partijen over mogelijke steun.

Per de datum van het opstellen van deze jaarrekening worden er diverse gesprekken gevoerd maar is er nog geen zekerheid over toezeggingen van extra steun. Wij verwachten met de genomen maatregelen de continuïteit van Blijdorp te kunnen waarborgen. Gezien de onzekere omstandigheden en de afhankelijkheid van derden is hierbij sprake van een aanzienlijke onzekerheid. De jaarrekening 2019 is op basis van continuïteit opgesteld.

Analyse financiële ontwikkelingen gedurende 2019

Het voordelig resultaat is € 1.820.000 voor belastingen. Dit is inclusief dotaties aan en vrijval van delen van personele voorzieningen. Dit resultaat is het resultaat na de eliminatie van groot onderhoud dat is geactiveerd conform de componenten methode. De kasstroom uit operationele activiteiten is € 4.9 miljoen positief. Voor de komende jaren wordt ook een positieve operationele kasstroom verwacht bij een bezoekers aantal van rond de 1,5 miljoen.

De investeringen zijn dit verslagjaar € 1,6 miljoen aan gebouwen, ICT systemen en inventaris. Daarnaast is er een toename van de materiele vaste activa in ontwikkeling van € 0,2 miljoen. Dit leidde dit jaar tot een negatieve kasstroom van € 1,8 miljoen die gefinancierd wordt uit eigen middelen.

In het masterplan dat is gepresenteerd worden plannen opgezet voor een diergaarde met meer focus op natuurbehoud, onderzoek en duurzaamheid. Ook zullen er voor diverse soorten dieren ruimere verblijven worden gecreëerd zodat dit meer aansluit bij de laatste inzichten over dierenwelzijn. Als gevolg van COVID-19 zijn alle investeringsprojecten en het niet noodzakelijk onderhoud stilgelegd. Voor een nadere toelichting over de gevolgen van COVID-19 voor Blijdorp verwijzen wij naar de toelichting zoals opgenomen onder de gebeurtenissen na balansdatum.

Voor enkele aanpassingen zijn al toezeggingen gedaan door de Vrienden van Blijdorp. Ook is er al een deel ontvangen voor een deel van de aanpassingen van het Oceanium. Voor grotere investeringen, in bijvoorbeeld monumenten, wordt gezocht naar samenwerking met meerdere partners voor de financiering en mogelijke subsidiering. Hier zijn al toezeggingen vanuit de overheid en het Nationaal Restauratiefonds.

Het werkkapitaal is met € 2,4 miljoen verbeterd ten opzichte van vorig jaar. Het negatieve werkkapitaal is op dit moment € 2,3 miljoen.

Voor een groot deel zullen de kortlopende schulden (vooruit ontvangen abonnementsgelden en kortlopende schulden die samenhangen met een voorschot voor bouwprojecten) niet direct opgeëist worden.

De totale kasstroom over 2019 was € 2,1 miljoen positief en als zodanig € 3 miljoen gunstiger dan vorig jaar. Belangrijkste reden van de positieve kasstroom komt voort uit operationele activiteiten. Volgend jaar zullen er op enkele locaties weer investeringen plaatsvinden. Dit is nog van beperkte aard. Als het nieuwe masterplan gereed is, zal er meer duidelijkheid zijn over de investeringsontwikkelingen. Er zijn tot nu geen nieuwe financieringen aangetrokken. Dit zal pas aan de orde zijn in het nieuwe masterplan.

De operationele kasstroom is € 4,9 miljoen positief en geeft voldoende ruimte voor aflossing en rente van langlopende verplichtingen.

De dit jaar ontvangen subsidie is € 850.645 De komende jaren zal de subsidie van de gemeente Rotterdam vooralsnog uitkomen op ruim € 850.000 waarbij de komende jaren geen verlaging wordt verwacht.

Gebeurtenissen na balansdatum

Tijdens het schrijven van dit verslag en het controleproces van de jaarrekening zijn de gevolgen van COVID-19 voor Blijdorp duidelijk geworden. Als gevolg van dit virus is de diergaarde voor onbepaalde tijd gesloten. Dit heeft grote gevolgen voor de liquiditeit van Blijdorp en daarmee ook op de continuïteitsveronderstelling. De effecten van COVID-19 op de bedrijfsvoering en de financiële gezondheid van Blijdorp en de door Blijdorp getroffen maatregelen zijn in deze jaarrekening toegelicht in de paragraaf continuïteit van de activiteiten.

Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling

Algemene grondslagen voor het opstellen van de jaarrekening

Aangezien zij enkele ondernemingen in stand houdt, is Titel 9 Boek 2 BW op grond van artikel 360 lid 3 van toepassing op de stichting. Derhalve is de jaarrekening opgesteld volgens de bepalingen van deze Titel. De stichting wordt tot de categorie kleine rechtspersonen gerekend, zoals gedefinieerd in Titel 9 Boek 2 BW.

De waardering van activa en passiva en de bepaling van het resultaat vinden plaats op basis van historische kosten. Tenzij bij het desbetreffende balanshoofd anders wordt vermeld, worden de activa en passiva opgenomen tegen nominale waarde.

Baten en lasten worden toegerekend aan het jaar waarop ze betrekking hebben. Winsten worden slechts opgenomen voor zover zij op balansdatum zijn gerealiseerd. Verplichtingen en mogelijke verliezen die hun oorsprong vinden voor het einde van het verslagjaar, worden in acht genomen indien zij voor het opmaken van de jaarrekening bekend zijn geworden.

Kosten van groot onderhoud (componenten methode)

Tot en met de jaarrekening 2018 werden de kosten van groot onderhoud in de exploitatie lasten opgenomen.

Met ingang van dit jaar is de wettelijke verplichting dat groot onderhoud of componenten van gebouwen/objecten dienen te worden geactiveerd indien de afschrijvingslasten van het groot onderhoud of component van het object een substantieel onderdeel vormen van het gebouw/object. Stichting Koninklijke Rotterdamse Diergaarde hanteert voor de term substantieel een ondergrens van 5% verschil tussen de afschrijving van het groot onderhoud of component en de afschrijving van het gebouw of object als geheel.

De methode is niet retrospectief toegepast omwille van praktische redenen, de overgangsbepalingen bieden de mogelijkheid tot prospectieve verwerking, Blijdorp maakt gebruik van deze mogelijkheid. Als gevolg van de toepassing van de componentenmethode zijn de kosten lager dan voorgaande jaren, dit heeft een positief effect op het resultaat. Onderhoud dat voorheen ten laste van de exploitatie werd gebracht wordt nu geactiveerd en meerjarig afgeschreven.

Consolidatie

Stichting Koninklijke Rotterdamse Diergaarde kan beleidsbepalende invloed uitoefenen op de Henri Martin Stichting. Aangezien Blijdorp als een kleine rechtspersoon classificeert, is er geen verplichting een geconsolideerde jaarrekening op te stellen op grond van artikel 407 lid 2 sub a Boek 2 BW, terwijl voorts sprake is van een vrijstelling van consolidatie van maatschappijen waarvan de gezamenlijke betekenis te verwaarlozen is op het geheel (artikel 407 lid 1 sub a).

Groepsverhoudingen

Stichting Koninklijke Rotterdamse Diergaarde te Rotterdam staat aan het hoofd van een groep rechtspersonen.

Geconsolideerde maatschappijen:

Stichting Blijdorp Beheer, Rotterdam

Grondslagen voor de consolidatie

In de geconsolideerde jaarrekening van Stichting Koninklijke Rotterdamse Diergaard zijn de financiële gegevens verwerkt van de tot de groep behorende maatschappijen en andere rechtspersonen waarop een overheersende zeggenschap kan worden uitgeoefend of waarover de centrale leiding wordt gevoerd. De geconsolideerde jaarrekening is opgesteld met toepassing van de grondslagen voor de waardering en de resultaatbepaling van Stichting Koninklijke Rotterdamse Diergaard.

De financiële gegevens van de groepsmaatschappijen en de andere in de consolidatie betrokken rechtspersonen en vennootschappen zijn volledig in de geconsolideerde jaarrekening opgenomen onder eliminatie van de onderlinge verhoudingen en transacties. Belangen van derden in het vermogen en in het resultaat van groepsmaatschappijen zijn afzonderlijk in de geconsolideerde jaarrekening tot uitdrukking gebracht.

Waarderingsgrondslagen van Activa en Passiva

Materiële vaste activa

Het terrein Blijddorp wordt gewaardeerd op basis van de oorspronkelijke verkrijgingsprijs. Op de grond wordt niet afgeschreven.

Bedrijfsgebouwen en/of verblijven worden over een periode van 20 jaar afgeschreven. De waardering op de balans is de verkrijgingsprijs minus sponsorgelden en/of subsidies. Verblijven met een lagere gebruiksduur als bijvoorbeeld kassen worden over een kortere termijn afgeschreven. Bij andere (delen van) verblijven of installaties kan ook de technische levensduur mede bepalend zijn.

Een aantal bedrijfsgebouwen is nog wel in gebruik maar is reeds volledig afgeschreven. Dit betreft onder andere de Rivièrahal, diverse stallen en enkele andere monumentale verblijven.

De overige materiële vaste activa worden, met uitzondering van de levende have, gewaardeerd op verkrijgingprijs en afgeschreven over de verwachte levensduur van 5 tot 10 jaar.

Materiële vaste activa in aanbouw worden gewaardeerd tegen aanschaffingsprijs minus ontvangen investeringsbijdragen. Daar waar, vooruitlopend op de investeringen, meer investeringsbijdragen zijn ontvangen dan uitgaven, zijn de schulden weergegeven onder vooruit ontvangen sponsorbijdragen.

Met ingang van 2019 wordt voor groot onderhoud de zogenaamde componenten methode gehanteerd. Groot onderhoud wordt geactiveerd indien het een substantieel onderdeel van een gebouw of verblijf betreft. De afschrijvingstermijn wordt gebaseerd op de verwachte (economische) levensduur van het uitgevoerde onderhoud.

De vermelde afschrijvingstermijnen zijn gebaseerd op de verwachte (economische) levensduur. Afschrijving op de materiële vaste activa vindt op lineaire basis plaats vanaf het moment dat het actief in gebruik wordt genomen. Over het onderhanden werk vindt derhalve geen afschrijving plaats.

Levende have wordt in de balans opgenomen voor € 1 aangezien de Stichting tot doel heeft zonder enig winstoogmerk de instandhouding van een zo gevarieerd mogelijke verzameling levende dieren te bevorderen ten behoeve van soortbehoud, educatieve-, recreatieve- en wetenschappelijke doeleinden. Dieren worden derhalve nooit verkocht.

Vorraden

Vorraden grond- en hulpstoffen worden gewaardeerd tegen verkrijgingsprijs (op fifo-basis) of lagere netto opbrengstwaarde. Deze lagere netto-opbrengstwaarde wordt bepaald door een standaard matrix van de voorraadsamenstelling.

Deze waarde correctie wordt weergegeven in de voorziening.

Vorderingen en overlopende activa

De vorderingen worden bij eerste verwerking opgenomen tegen de reële waarde en vervolgens gewaardeerd tegen de geamortiseerde kostprijs, welke gelijk is aan de nominale waarde, onder aftrek van de noodzakelijk geachte voorzieningen voor het risico van oninbaarheid. Deze voorzieningen worden bepaald op basis van individuele beoordeling van de vorderingen. De kortlopende vorderingen hebben een looptijd van maximaal 1 jaar.

Vreemde valuta

De voorzieningen zijn opgenomen tegen een nominale waarde tenzij dit anders is aangegeven. Vorderingen, schulden en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers per balansdatum. Transacties in vreemde valuta gedurende de verslagperiode worden in de jaarrekening verwerkt tegen de koers die geldt op de datum van de transactie. De uit de omrekening per balansdatum voortvloeiende koersverschillen worden opgenomen in de staat van baten en lasten.

Voorzieningen

Voorziening personele verplichtingen.

Voor de op balansdatum bestaande verplichtingen tot doorbetaling van een WW-uitkering (inclusief werkgeverslasten) van het per balansdatum buiten dienst geplaatste personeel is een voorziening opgenomen.

Omdat Blijdorp eigen risicodragend is voor de WW zijn in deze voorziening de kosten op basis van de huidige WW-verplichtingen meegenomen.

De betaling aan enkele medewerkers is nog onderhevig aan de gemeentelijke regeling zoals weergegeven in het gemeenteblad 2008. Hierin is opgenomen het besluit omtrent het voorstel van de wethouder van Verkeer, Vervoer en Organisatie d.d. 24 juni 2008, kenmerk: 150538.

De op basis van deze regeling berekende bedragen zijn opgenomen in de voorziening.

In deze voorziening voor personele verplichtingen zijn ook de kosten opgenomen voor andere dan WW verplichtingen die voortvloeien uit eerder beëindigde dienstverbanden.

Aanvullingen en vrijval van deze voorzieningen lopen via de resultatenrekening.

De voorziening sluit aan bij de huidige AOW leeftijden.

Voorziening jubilea

De netto-verplichting voor deze personeelsbeloning is het bedrag van de toekomstige uitkering die werknemers in ruil voor hun diensten hebben verdiend in de huidige en vorige verslagperioden. De opgenomen verplichting is de beste schatting van de bedragen die noodzakelijk zijn om de desbetreffende verplichtingen per balansdatum af te wikkelen. De verplichting is gewaardeerd tegen de contante waarde, waarbij een disconteringsvoet van 3% is gehanteerd.

Voorziening WW eigen risico

In deze voorziening zijn de verwachte kosten van de toekomstige WW-uitkeringen opgenomen. Blijdorp moet de WW betaling op zich nemen op grond van het feit dat Blijdorp eigen risico drager is voor de WW. Deze voorziening is voor die medewerkers die niet middels de reorganisatie in de WW zijn terecht gekomen, die zijn verantwoord onder de voorziening personele verplichtingen.

Langlopende schulden

Opgenomen rentedragende leningen en schulden worden gewaardeerd tegen de geamortiseerde kostprijs.

Overige activa en passiva

Alle overige activa en passiva worden, voor zover hiervoor niet anders is vermeld, voor hun nominale waarden opgenomen.

Grondslagen voor de bepaling van het resultaat

Netto-omzet

Onder netto-omzet wordt verstaan de opbrengst van de in het verslagjaar geleverde goederen en verleende diensten onder aftrek van kortingen en de over de omzet geheven belastingen. Opbrengsten voortvloeiend uit de verkoop van goederen worden verantwoord op het moment dat alle belangrijke rechten op economische voordelen alsmede alle belangrijke risico's zijn overgegaan op de koper. De kostprijs van deze goederen wordt aan dezelfde periode toegerekend.

Opbrengsten van diensten worden opgenomen naar rato van de mate waarin de diensten zijn verricht. De kostprijs van deze diensten wordt aan dezelfde periode toegerekend.

De brutomarge bestaat uit de netto-omzet, de wijziging in de voorraad gereed product en goederen in bewerking, de geactiveerde productie ten behoeve van het eigen bedrijf, de overige bedrijfsopbrengsten, de kosten van grond- en hulpstoffen en de kosten van uitbesteed werk en andere externe kosten.

Exploitatiesubsidies

Exploitatiesubsidies worden ten gunste van de staat van baten en lasten gebracht in het jaar waarop zij betrekking hebben.

Abonnementsgelden

De ontvangsten uit hoofde van verkochte (jaar)abonnementen worden evenredig toegerekend aan de periode waarop het abonnement betrekking heeft. Hierbij is de aanneming gedaan dat alle verkopen in een bepaalde maand gemiddeld op de 15^e van die maand hebben plaatsgevonden.

Belastingen

Vennootschapsbelasting

De Stichting Koninklijke Rotterdamse Diergaarde is niet belastingplichtig geweest tot en met boekjaar 2015.

In 2016 is de regelgeving gewijzigd en worden ook stichtingen, ook als voormalig overheidslichaam of semi-overheidslichaam belastingplichtig voor de vennootschapsbelasting. Bij stichtingen geldt dit alleen voor de commerciële activiteiten en niet voor de niet commerciële activiteiten indien deze afzonderlijk zijn te beoordelen.

Blijdorp stelt dat de activiteiten niet los te koppelen zijn.

Blijdorp is een organisatie die geen winstdoelstelling heeft en positieve resultaten bestemt voor het behoud van de diergaarde. Dit, en de resultaten over de afgelopen jaren, zal er naar verwachting toe leiden dat er slechts minimale afdrachten en/of verrekeningen zullen zijn voor de vennootschapsbelasting.

In de afgelopen jaren is er meer inzicht ontstaan in de mate van de verplichtingen die voortvloeien uit de Vennootschapsbelasting. Diergaarde Blijdorp is nog in gesprek met de belastingdienst. Er lopen nog diverse discussies waarvan de uitkomsten niet zeker zijn. De lasten en verplichtingen zoals opgenomen in de jaarrekening 2019 betreffen de beste schatting zoals deze per heden gemaakt kan worden.

Omzetbelasting

Er is een inschatting gemaakt van mogelijke omzetbelastingrisico's en de conclusie is dat de aangifte op een juiste manier heeft plaatsgevonden.

Grondslagen voor de opstelling van het geconsolideerd kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht wordt opgesteld volgens de indirecte methode.

De geldmiddelen in het kasstroomoverzicht bestaan uit liquide middelen en vlottende effecten. De effecten kunnen worden beschouwd als zeer liquide beleggingen.

Kasstromen in vreemde valuta's worden omgerekend tegen een geschatte gemiddelde koers. Koersverschillen inzake geldmiddelen worden afzonderlijk in het kasstroomoverzicht getoond.

Winstbelastingen, ontvangen interest en ontvangen dividenden worden opgenomen onder de kasstroom uit operationele activiteiten. Betaalde interest en betaalde dividenden worden opgenomen onder de kasstroom uit financieringsactiviteiten.

De verkrijgingsprijs van verworven groepsmaatschappijen wordt opgenomen onder de kasstroom uit investeringsactiviteiten, voor zover betaling in geldmiddelen heeft plaatsgevonden. Hierbij worden geldmiddelen aanwezig in deze groepsmaatschappijen afgetrokken van de aankoopprijs.

Grondslagen voor de Wet Normering Topinkomens

De grondslagen zijn gebaseerd op de werkelijke kosten van het boekjaar. Het WNT overzicht is opgesteld conform de bepalingen zoals opgenomen in de Wet Normering Topinkomens.

Overige toelichtingen

Toelichting op de Balans

Materiële vaste activa

Het verloop van de materiële vaste activa blijkt uit onderstaand overzicht:

In duizenden €	Terrein Blijdorp	Activa Stichting Beheer	Bedrijfs- gebouwen en installaties	Overige M.V.A.	sub totaal M.V.A.	M.V.A. in ontwik- keling	Totaal
Historische aanschafprijs begin boekjaar	745	2.824	84.835	2.681	91.085	784	91.869
Cumulatieve afschrijving			58.524	1.297	59.821		59.821
Boekwaarde begin boekjaar	745	2.824	26.311	1.384	31.264	784	32.048
Mutaties investeringen:							
Uitgaven huidig jaar			37	1.630	1.667	230	1.897
Sponsoring huidig jaar							
Sponsoring naar vaste activa				-67	-67		-67
Van onderhanden naar activa			510		510	-510	0
Desinvesteringen				-217	-217		-217
Subtotaal mutatie investeringen			547	1.346	1.893	-280	1.613
Mutaties afschrijvingen:							
Afschrijving correctie als gevolg van desinvesteringen				-217	-217		-217
Afschrijving t.l.v. lopend boekjaar		231	3.433	449	4.113		4.113
Subtotaal mutatie afschrijvingen		231	3.433	232	3.896		3.896
Historische aanschafprijs einde boekjaar	745	2.824	84.872	4.027	92.468	1.014	93.482
Cumulatieve afschrijving		230	61.957	1.529	63.716		63.716
Boekwaarde einde boekjaar	745	2.594	22.915	2.498	28.752	1.014	29.766

Er is dit jaar 1 verblijf opgeleverd. Dit is het Natuurbehoud centrum in het Oceanium, met een investeringsbedrag van € 510.227,=. Dit is door de Vrienden van Blijdorp gefinancierd. Kleinere investeringen zijn de modernisering van de Haaienzaal en een extra expositie over plastic soep in het Oceanium.

De bedrijfsgebouwen en de machines en installaties zijn, behalve bij het Oceanium, niet gesplitst. De componentenmethode wordt met ingang van boekjaar 2019 prospectief toegepast, alleen nieuwe activa worden op basis van de componentenmethode gesplitst naar diverse componenten.

Voor nieuwe investeringen zullen deze componenten gescheiden worden geactiveerd.

De overige investeringen betreffen horeca voorzieningen, bewegwijzering en een composteerinstallatie.

De door de belastingdienst van de gemeente Rotterdam gehanteerde WOZ-waarde (Wet op de Onroerende Zaken) bedroeg in 2019 in totaal € 53.000.000. Dit betreft nog een voorlopige waarde. Ten behoeve van de verzekering is in 2015 door een extern bedrijf een taxatie uitgevoerd voor de herbouwwaarde waarbij de onroerende goederen/opstallen zijn getaxeerd op € 119.650.000. Deze taxatie wordt om de 5 jaar uitgevoerd.

Vorraden

De specificatie van de voorraden luidt als volgt:

In €	31.12.2019	31.12.2018
Magazijnvoorraden:		
Voorraad voeding dieren	88.391	118.204
Magazijn technische dienst	143.232	143.232
voorziening incurant technische dienst	-108.804	-108.804
	<hr/>	<hr/>
	122.819	152.632
Vorraden voor verkoop:		
Souvenirwinkel	26.437	51.533
Keukens en buffetten (inclusief emballage)	51.723	39.978
	<hr/>	<hr/>
	78.160	91.511
Totaal generaal	<hr/>	<hr/>
	200.979	244.143

De technische dienst voorraad is ongewijzigd opgenomen.

De waarde van de overige magazijnen is actueel per ultimo van het jaar.

Vorderingen en overlopende activa

Debiteuren

Per 31 december 2019 bedroeg het bruto saldo van de debiteuren € 1.358.643. Op dit bedrag worden de vooruitbetalingen en de gevormde voorziening voor dubieuze debiteuren in mindering gebracht. Dit resulteert in het saldo van € 1.307.767

Dit jaar is het saldo van openstaande vorderingen lager dan vorig jaar. Reden hiervoor is dat er vorig jaar tegen het einde van het jaar enkele grote facturen zijn gestuurd die per ultimo van het jaar nog niet waren ontvangen. Dit jaar was dat niet het geval.

Op grond van de gehanteerde interne richtlijnen voor het risico van wanbetaling is er dit jaar een voorziening nodig van € 76.834 op basis van een ouderdomsanalyse. Er zijn geen lopende incasso zaken.

Verloop van de voorziening:

Beginsaldo vorig jaar:	96.981
- afboekingen in het boekjaar	
- dotatie voorziening	
- vrijval van de voorziening	20.147
Eindsaldo huidig boekjaar:	<u>76.834</u>

Belastingen

Dit bedrag betreft de nog te verwachten teruggave van omzet belasting.

Door lopende investeringen en lage omzet in de laatste maanden van het jaar ontstaat ultimo boekjaar meestal een vordering. Ook dit jaar betreft het de lopende teruggaaf van de maanden november en december van het boekjaar.

Overlopende activa

Per ultimo 2019 bedroegen de overige vorderingen € 488.087. De post overige vorderingen bestaat voor het grootste deel uit vooruitbetaalde kosten, nog te ontvangen uitkeringen in het kader van de WGA verzekering, een rekening courant vordering op de Henri Martin stichting en enkele kleinere posten die samenhangen met nog te ontvangen omzet bedragen.

Liquide middelen

De specificatie van de liquide middelen luidt als volgt:

In €	31.12.2019	31.12.2018
Banken	3.024.216	933.665
Kassen	173.758	183.803
Totaal	3.197.974	1.117.468

De bovenstaande liquide middelen staan ter vrije beschikking van de Stichting Koninklijke Rotterdamse Diergaarde Blijdorp. De liquide middelen zijn toegenomen. Voor de toelichting op de stand van de liquide middelen wordt ook verwezen naar het kasstroom overzicht. Hierin is zichtbaar dat het grootste deel van de toegenomen middelen het gevolg is van verbeterde kasstroom vanuit de operationele activiteiten.

Naast deze beschikbare middelen heeft de Stichting Koninklijke Rotterdamse Diergaarde Blijdorp nog een krediet faciliteit bij de banken van 3,1 miljoen. Van deze kredietfaciliteit loopt 2,3 miljoen euro in augustus 2020 af.

Groepsvermogen

Statutair kapitaal

Het statutair kapitaal bedraagt € 454 (f 1.000).

Gedurende het boekjaar is het statutair kapitaal niet gewijzigd.

Algemene Reserve

Het resultaat na belasting en overige bestemming 2019 wordt ingezet om een bestemmingreserve voor natuurbehoud te vormen, het restant wordt toegevoegd aan de algemene reserve zoals in de specificatie is opgenomen. Het doel van de algemene reserve is het opbouwen van een buffer voor toekomstige investeringen en vernieuwing van gebouwen en verblijven. Zowel voor onderhoud van monumenten als voor dierverblijven wijzigen de inzichten en eisen. Hierdoor is er een noodzaak voor het opbouwen van een dergelijke buffer.

Tevens wordt uit het resultaat na belasting een reservering opgenomen die bestemd is voor natuurbehoud.

Het verloop van het eigen vermogen in dit jaar is als volgt:

Groepsvermogen (in €)		Statutair Kapitaal	Algemene Reserve	Bestemmings reserve Natuurbehoud	Renteloze lening Gem. Rotterdam	Totaal
In €						
Stand per 1 januari 2019	€	454	18.849.470		515.509	19.365.433
Resultaat boekjaar na belasting	€		1.497.693			1.497.693
Resultaatbestemming 2019 Natuurbehoud	€		-230.018	230.018		0
Stand per 31 december 2019	€	454	20.117.145	230.018	515.509	20.863.126

Renteloze lening gemeente Rotterdam € 515.509

Deze bedragen zijn ter beschikking gesteld door de gemeente Rotterdam, met dien verstande dat terugbetaling nooit zal worden gevorderd. Bij een eventuele liquidatie zal de gemeente een claim op het liquidatiesaldo behouden op grond van de afspraken hierover.

Voorzieningen

De samenstelling van de voorzieningen is als volgt:

In €		Beginsaldo	Dotatie	Vrijval	Onttrekking	Eindsaldo
<u>Voorziening</u>						
Voorziening personele verplichtingen	€	1.413.673	137.322	-94.554	-541.785	914.656
Voorziening jubilea	€	136.870	40.403		-22.778	154.495
Voorziening eigen risico WW	€	57.623	189.659		-17.260	230.022
		<u>1.608.166</u>	<u>367.384</u>	<u>-94.554</u>	<u>-581.823</u>	<u>1.299.173</u>

Diergaarde Blijdorp heeft voor personele verplichtingen, jubilea en het feit dan Diergaarde Blijdorp eigen risicodragers is voor de WW voorzieningen opgenomen.

De dotaties en onttrekkingen lopen via de baten en lasten en worden bij de personele lasten weergegeven.

Langlopende schulden

Leningen opgenomen gelden

In euro's	Stand per 31.12.2018	Nieuwe Lening	Aflossing Boekjaar	Stand per 31.12.2019
Totaal lening schuld	7.752.219		1.369.865	6.382.354
Aflossingsverplichtingen volgende jaar	-1.370.037			-1.037.959
Totaal generaal	6.382.182		1.369.865	5.344.395

De in het volgend boekjaar vervallende aflossingsverplichtingen op de overige leningen (€ 1.037.959) zijn gerangschikt onder "Aflossing langlopende leningen < 1 jaar".

Van het onder de langlopende leningen opgenomen bedrag van € 6.382.354 heeft € 5.344.395 een looptijd van meer dan een jaar en € 2.889.245 een looptijd van meer dan 5 jaar.

De leningen zijn afgesloten voor de financiering van gebouwen en overige vaste materiële activa. Dit met uitzondering van een lening bij de BNG voor de reorganisatie van 2013 die in 2023 afloopt.

Er is een hypotheek gevestigd op de grond en de als onroerend goed aan te merken opstallen van de Diergaard.

Kortlopende schulden en overlopende passiva

Aflossing langlopende leningen < 1 jaar

Dit betreft de in het volgend boekjaar vervallende aflossingsverplichtingen op de langlopende leningen.

Schulden aan leveranciers

Dit betreft de reguliere leveranciers van Diergaard Blijdorp.

Belastingen, sociale premies en pensioenpremies

Dit zijn de nog op de balans staande verplichtingen die volgen uit de salarisbetalingen van de afgelopen periode.

In de lopende verplichtingen is ook een verplichting opgenomen voor de terug te betalen energiebelasting van € 204.466 over 2016. Deze terugbetaling vloeit voort uit het feit dat Blijdorp met ingang van 2016 vennootschapsbelasting plichtig is en ten onrechte een teruggave inzake de energiebelasting heeft ontvangen over boekjaar 2016. In 2020 is dit bedrag terugbetaald door Blijdorp.

Door betaling van een 13^e maand aan het einde van het jaar zijn de verplichtingen ultimo van het jaar hoger dan de rest van het jaar voor te betalen loonbelasting en sociale lasten.

Overige schulden en verplichtingen < 1 jaar

Dit betreft met name vooruit ontvangen omzet waarvoor de toegangsplicht als schuld is opgevoerd.

Verplichtingen uit hoofde van sponsoring

Dit betreft bedragen die door Blijdorp zijn ontvangen voor projecten. Deels zijn deze al benoemd voor projecten en deels moet dit nog gebeuren. In dit saldo is een vooruit ontvangen bedrag opgenomen van de Stichting Vrienden van Blijdorp.

Vakantietoeslag en schuld inzake verlofdagen

Onder deze post is de financiële verplichting opgenomen voor de ultimo 2019 opgebouwde rechten op vakantietoeslag en de per die datum nog niet opgenomen verlofdagen. Ultimo 2019 bedroeg de verplichting € 750.651 en ultimo vorig jaar € 650.387.

De totale vakantiegeldverplichting is toegenomen met 15% door een stijging in het aantal nog resterende verlofdagen van 27%. Dit komt voort uit het grote aantal vacatures.

Vooruit ontvangen abonnementsgelden

Dit betreft het gedeelte van de ontvangen abonnementsgelden dat aan de periode na balansdatum wordt toegerekend aangezien de abonneerders nog bezoekrechten hebben na balansdatum.

Per 31 december 2019 bedroeg het saldo van deze post € 1.661.298.

In 2018 was dit € 1.829.725. Ten opzichte van 2018 is dat een daling door een daling van de totale abonnementen omzet. De totale ontvangsten voor abonnementen is afgenomen. Ook ontstaat er een verschil door de verhouding abonnementen met maandbetalingen en abonnementen met jaarbetalingen omdat de maandbetalingen als vanzelfsprekend in omzet van de betreffende maand zichtbaar worden.

Overige vooruit ontvangen bedragen

Dit betreft grotendeels de opbrengsten van het adoptieprogramma die toewijsbaar zijn aan 2020. Daarnaast is een deel ontvangen borgbedragen.

Overige overlopende passiva

In deze post zijn onder andere de nog te betalen bedrijfskosten van € 188.081 en de nog te betalen transitorische renteverplichtingen van € 47.034.

Vorig jaar was hier een reservering opgenomen van € 340.783. Dit bedrag was opgebouwd uit giften van bezoekers en organisaties met de bestemming natuurbehoud. In de loop van jaren werd, op basis van een door bestuur vastgesteld plan, geld aan diverse (internationale) projecten besteed.

Het afgelopen jaar is er € 145.140 (tegenover € 97.000 vorig jaar) betaald aan projecten ter ondersteuning van natuur- en soortbehoud.

Volgens de wet op de jaarrekening dienen deze opbrengsten en kosten via de resultaten rekening te lopen. Dit was tot vorig jaar niet het geval.

Dit jaar is dit aangepast en is het saldo van vorig jaar als omzet opgenomen en is deze passiva post via de resultatenrekening toegevoegd aan de algemene reserve waarna vervolgens een bestemmingsreserve is gevormd.

Daarnaast betreft dit verplichtingen voor uitgegeven cadeaubonnen, nog te betalen kosten aan leveranciers en nog gereserveerde opbrengsten bestemd voor diverse onderzoeksprojecten.

Niet in de balans opgenomen rechten en verplichtingen

Huurverplichtingen

Tevens is een deel van Blijdorp gevestigd op grond die wordt gehuurd. Dit betreft een strook grond langs het spoor. De jaarlijkse huurverplichting is € 53.000. De resterende looptijd is voor onbepaalde tijd. Voor de aanvoer van het zeewater voor de dieren verblijven is er een jaarlijkse huurbetaling van € 25.000 voor de huur van een binnenvaartschip.

Daarnaast is er sprake van een huurverplichting met betrekking tot Van Aerssenlaan 49 en een Grieksestraat 51. De jaarlijkse verplichting voor deze huurcontracten is respectievelijk € 100 en € 5.800.

Tot slot huurt Blijdorp printers, de jaarlijkse verplichting is € 19.200.

Overige verplichtingen

Voor het onderhoud aan apparatuur/gebouwen/installaties lopen zijn er voor een bedrag aan € 150.000 aan verplichtingen. Voor software licenties/abonnementen lopen er voor een bedrag van € 145.000 aan jaarlijkse verplichtingen.

Toegezegde sponsorbijdragen

Door de Stichting Vrienden van Blijdorp is een bijdrage toegezegd voor vernieuwingen in het Oceanium voor een bedrag van € 1,6 miljoen, waarvan al € 1 miljoen is ontvangen en voor een groot deel is besteed aan het Natuurbehoud centrum.

Ook is de Stichting Vrienden van Blijdorp bezig met de werving van fondsen voor een komend verblijf met de werknaam "Eilandhoppen" De daarmee gemoeide kosten zullen naar verwachting rond de € 2.000.000 bedragen.

Toelichting bij het kasstroomoverzicht

De kasstroom uit de operationele activiteiten bedraagt dit jaar € 4.948.000 ten opzichte van € 2.711.000 vorig jaar.

De positieve kasstroom is voor een groot deel veroorzaakt door het gunstiger resultaat en minder betalingen uit de voorzieningen.

Daarnaast is dit hogere bedrag ten opzichte van vorig jaar onder andere het gevolg van een lagere debiteurenstand dit jaar en hogere schulden.

De kasstroom uit investeringsactiviteiten is lager dan vorig jaar doordat er weinig (ver)bouw projecten zijn gerealiseerd.

De kasstroom uit financieringsactiviteiten is gunstiger als gevolg van aflossingen op lopende leningen. Het jaarlijkse bedrag aan aflossingen neemt af doordat het aantal lopende leningen verminderd. En zijn voor de investeringen geen nieuwe leningen aangetrokken. Zie hiervoor ook het leningenoverzicht in de toelichting op de balans.

Per saldo is de kasstroom € 2.081.000 positief ten opzichte van een negatieve kasstroom van € 1.088.000 vorig jaar.

De per 31 december 2019 aanwezige geldmiddelen zijn volledig vrij beschikbaar.

Toelichting staat van baten en lasten

Het resultaat bedraagt € 1.820.000 voor belasting tegenover een resultaat van € 586.000 vorig jaar.

Dit resultaat is gunstiger door het grote aantal bezoekers en met gevolg de 11% hogere omzet. Met deze omzet gingen ook de inkoopkosten daarvan omhoog. Deze stegen met 13% ten opzichte van vorig jaar harder door de hogere inkoopkosten op evenementen.

Bezoekers.

Het aantal bezoekers lag ruim hoger dan vorig jaar als gevolg van de gunstige weersomstandigheden in weekenden en vakanties. Dit ten opzichte van het veel te warme weer vorig jaar. Ruim een derde hiervan waren abonnement houders.

	Werkelijk 2019	Begroot 2019	Werkelijk 2018
Aantallen bezoekers			
Betalend dagbezoek	725.850	710.000	661.529
Bezoekers via evenementen	86.693		31.536
Niet betalend dagbezoek	97.384	39.000	94.854
Educatief/ onderwijs	67.732	73.000	65.851
Abonnementhouders	583.648	590.000	577.506
Totaal aantal bezoekers	1.561.307	1.412.000	1.431.276

De totale subsidie is dit jaar € 850.645. Een klein deel van dit bedrag (ongeveer € 16.000) betreft een subsidie voor energie besparende maatregelen. Het overige deel heeft een educatieve doelstelling.

Baten

De netto-omzet is als volgt te specificeren:

€ x 1	Werkelijk 2019	Begroot 2019	Werkelijk 2018
Omzet horeca dagomzet	6.472.512	6.671.700	6.189.362
Omzet (horeca) evenementen	1.390.670	1.300.000	1.112.439
Omzet winkels	1.201.542	1.129.600	1.038.600
Omzet verhuur	773.161	650.000	463.671
	<u>9.837.885</u>	<u>9.751.300</u>	<u>8.804.072</u>

Besteding horeca dagomzet per bezoeker	€ 4,15	€ 4,73	€ 4,32
Winkelomzet per bezoeker	€ 0,77	€ 0,80	€ 0,73

De omzet per bezoeker bij de horeca is licht gedaald. Door drukte ontstaan langere wachtrijen, waardoor een aantal bezoekers blijkbaar afziet van hun aankoop. Bij de winkel was dit anders omdat er sprake was van gewijzigd assortiment. De verhuur betreft de verhuuropbrengsten van locaties voor evenementen.

De overige opbrengsten zijn als volgt samengesteld:

€ x 1	Werkelijk 2019	Begroot 2019	Werkelijk 2018
Entreegelden (A)	13.818.943	12.360.000	11.948.381
Entree onderwijs (B)	547.606	530.000	567.512
Abonnementen (C)	4.634.437	4.900.000	4.628.233
<i>Subtotaal opbrengsten toegang</i>	<i>19.000.986</i>	<i>17.790.000</i>	<i>17.144.126</i>
Parkeren	2.014.666	1.821.480	1.854.204
Overige (Bedrijfs)opbrengsten	860.256	713.000	430.048
Totaal Omzet	21.875.908	20.324.480	19.428.378

Onder de overige bedrijfsopbrengsten is voor € 473.239 opgenomen aan sponsor opbrengsten en giften. Dit bedrag is opgebouwd uit het saldo van ontvangen bedragen minus de gelabelde bedragen.

Sponsoring/giften

€ x 1	Werkelijk 2019	Begroot 2019	Werkelijk 2018
Legaten/Sponsoring/Zakenkring en giften	724.304	390.000	897.935
Af: Geormerkte bijdragen projecten /investeringen	-251.065	-160.000	-862.149
	<u>473.239</u>	<u>230.000</u>	<u>35.786</u>

Geormerkte bedragen worden aangewend op die projecten welke de donateur aan heeft gegeven. De bedragen worden, indien het een investering betreft, in mindering gebracht op de investering middels een vervroegde afschrijving.

De Vrienden van Blijdorp hebben dit jaar een bijdrage geleverd van € 60.000 ter dekking van onderhoudskosten van enkele dierverblijven.

Geormerkte sponsoring en giften blijven over het algemeen meer gewenst door sponsoren. Men koppelt graag hun naam aan een verblijf.

In tegenstelling tot vorig jaar is onder de opbrengsten van sponsoring en giften ook de opbrengsten met de doelstelling Natuurbehoud opgenomen. Dit inclusief het saldo dat eind vorig jaar onder overige schulden (€ 340.783) op de balans was opgenomen.

De wet op de jaarrekening stelt echter dat dit, indien er geen contractuele verplichtingen zijn, onder de overige opbrengsten in de resultatenrekening dient te worden weergegeven.

Subsidie gemeente Rotterdam

De gemeente Rotterdam verleent sedert 1 januari 1971 (besluit van de gemeente d.d. 3 december 1970) tot wederopzegging jaarlijks financiële steun ter beperking van het exploitatietekort. Deze exploitatie subsidie is beëindigd. Op dit moment resteert er nog een gemeentelijke subsidie die een educatieve doelstelling heeft.

In 2019 heeft de gemeente een subsidie verstrekt van € 850.645.

De bijdrage bevat naast het educatieve element ook een deel ter dekking van de meerkosten voor de zonnepanelen op het Oceanium.

Bedrijfslasten

De bedrijfslasten zijn als volgt gespecificeerd:

B) Personele kosten

€ x 1	Werkelijk 2019	Begroot 2019	Werkelijk 2018
Lonen en salarissen	6.951.914	7.623.158	6.793.922
Pensioenen en sociale lasten	1.929.950	2.123.494	1.793.429
Dotatie voorzieningen personeel	272.830	115.000	-360.747
	9.154.694	9.861.652	8.226.604

De dotatie voorzieningen bestaat uit diverse aanvullingen op voorzieningen op basis van bestaande regelingen zoals bijvoorbeeld eigen risico WW.

Ondanks het lagere aantal fte's was de post personele kosten hoger door de samenstelling van de bezetting en de opbouw van de salarissen.

Sociale lasten

In deze post zijn de pensioenlasten (werkgeversbijdrage) begrepen voor een bedrag van € 1.086.237 tegenover € 965.352 vorig jaar door de stijging van de premie.

Aantal werknemers

Het gemiddeld aantal formatie eenheden kwam over 2019 uit op 159,6 formatie-eenheden tegenover een begroot aantal van 184 en tegenover 165,1 in 2018.

Het gemiddeld aantal personeelsleden in 2019 was 184,8 tegenover een begroot aantal van 214 en tegenover 193,1 in 2018.

Op een groot aantal plaatsen hebben we geen invulling kunnen geven aan de vacatures door de krappe arbeidsmarkt. Van het totaal aantal vacatures was het aantal met 9,5 vacatures het grootst bij het servicecluster. Met name bij de horeca is invulling niet eenvoudig.

Een groot deel is met personeel van derden ingevuld. Dit is ook zichtbaar in de afwijkingen van de personele kosten, waar de kosten 7% lager waren dan de begroting. De kosten per medewerker waren echter 7% hoger als gevolg van de arbeidsmarkt omstandigheden.

C) Afschrijvingen

€ x 1	Werkelijk 2019	Begroot 2019	Werkelijk 2018
Afschrijving gebouwen	3.663.678	3.285.000	3.491.250
Afschrijving installaties e.d.	448.189	400.000	407.712
	4.111.867	3.685.000	3.898.962

D) Overige bedrijfskosten

€ x 1	Werkelijk 2019	Begroot 2019	Werkelijk 2018
Uitzendkrachten	2.851.063	2.608.600	2.870.837
Inhuur dierenarts	63.545	65.000	70.618
Nachtbewaking	141.738	150.000	138.972
Overige personeelskosten derden	732.208	250.000	470.636
<i>Subtotaal Personeelskosten derden</i>	<i>3.788.554</i>	<i>3.073.600</i>	<i>3.551.063</i>
Overige personele kosten, huur en horeca materiaal	549.265	1.487.000	528.157
Kantoor en administratieve kosten	1.351.586	1.272.000	1.291.078
Onderhoud tuin, verblijven en tuin.	3.027.443	3.199.000	3.132.598
Facilitaire kosten	1.244.014	1.396.000	1.187.143
Energie	1.132.739	1.250.000	1.028.239
Beheer water, dieren, voeding en ligging	676.767	605.000	675.728
Communicatie, marketing en educatie	1.300.731	1.278.000	906.840
Dotatie voorzieningen	-20.147	0	74.271
Overige bedrijfskosten	738.122	942.000	630.912
	13.789.074	14.502.600	13.006.029

De uitzendkrachten zijn voornamelijk ingezet bij het service cluster. Bij de vacatures op overige afdelingen is de invulling gedaan door het inzetten van gedetacheerde medewerkers. Deze staan verantwoord onder overige personeelskosten derden.

De onderhoudskosten liggen lager dan begroot en lager dan vorig jaar. Dit is het gevolg van het activeren van groot onderhoud. Deze zogenaamde componenten methode is met ingang van 2019 wettelijk verplicht en houdt in dat onderhoud, of nieuwe onderdelen of installaties, dat een substantieel onderdeel vormt van een gebouw of verblijf met een afwijkende afschrijvingstermijn (meestal lager), apart dient te worden geactiveerd.

Blijdorp hanteert voor de term substantieel de grens van 5% verschil in afschrijvingsbedrag tussen de afschrijving van het gebouw en de afschrijving van de aanpassing.

Voor de bezoldiging van bestuurders en voor uitkeringen ten behoeve van voormalige bestuurders van de rechtspersoon kwam in 2019 een bedrag van € 142497 (2018: € 136.401) ten laste van de rechtspersoon en haar dochter- of groepsmaatschappijen.

Voor de bezoldiging van commissarissen en voor uitkeringen ten behoeve van voormalige commissarissen van de rechtspersoon kwam in 2019 een bedrag van € 0 (2018: € 0) ten laste van de rechtspersoon en haar dochter- of groepsmaatschappijen.

Wet normering bezoldiging topinkomens in de publieke en semi publieke sector.

Bezoldiging topfunctionarissen

bedragen x € 1	E.J. Zevenbergen
Functiegegevens	Directeur-bestuurder
Aanvang en einde functievervulling in 2019	01/01-31/12
Omvang dienstverband (als deeltijdfactor in fte)	1,0
Dienstbetrekking?	ja
Bezoldiging	
Beloning plus belastbare onkostenvergoedingen	€ 122.459,03
Beloningen betaalbaar op termijn	€ 19.885,80
Subtotaal	€ 142.497,11
Individueel toepasselijke bezoldigingsmaximum	€ 194.000,00
-/- Onverschuldigd betaald en nog niet terugontvangen bedrag	n.v.t.
Totale bezoldiging	€ 142.497,11
Reden waarom de overschrijding al dan niet is toegestaan	n.v.t.
Toelichting op de vordering wegens onverschuldigde betaling	n.v.t.
Gegevens 2018	
bedragen x € 1	E.J. Zevenbergen
Functiegegevens	Directeur-bestuurder
Aanvang en einde functievervulling in 2018	01/01-31/12
Omvang dienstverband (als deeltijdfactor in fte)	1
Dienstbetrekking?	ja
Bezoldiging	
Beloning plus belastbare onkostenvergoedingen	€ 118.236,72
Beloningen betaalbaar op termijn	€ 18.165,12
Subtotaal	€ 136.401,84
Individueel toepasselijke bezoldigingsmaximum	€ 189.000,00
Totale bezoldiging	€ 136.401,84

RvT

M. Lückcrath-Reyers	P.H. van der Ent	S. El Hamdoui - Raiwa	T.M. de Witte	W.F. Ferwerda	D.C. van Veen	W.H.J.M. van der Loo	bedragen x € 1
Lid RvT	Lid RvT	Lid RvT	Lid RvT	Lid RvT	Lid RvT	Voorzitter RvT	Functiegegevens
01/01-31/12	01/01-31/12	01/01-31/12	01/01-31/12	01/01-31/12	01/01-31/12	01/01-31/12	Aanvang en einde functievervulling in 2019
							Bezoldiging
€ 0,00	€ 0,00	€ 0,00	€ 0,00	€ 0,00	€ 0,00	€ 0,00	Totale bezoldiging
€ 19.400,00	€ 19.400,00	€ 19.400,00	€ 19.400,00	€ 19.400,00	€ 19.400,00	€ 29.100,00	Individueel toepasselijke bezoldigingsmaximum
n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	-/- Onverschuldigd betaald en nog niet terugontvangen bedrag
n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	Reden waarom de overschrijding al dan niet is toegestaan
n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	Toelichting op de vordering wegens onverschuldigde betaling
							Gegevens 2018
M. Lückcrath-Reyers	P.H. van der Ent	S. El Hamdoui - Raiwa	T.M. de Witte	W.F. Ferwerda	D.C. van Veen	W.H.J.M. van der Loo	bedragen x € 1
Lid RvT	Lid RvT	Lid RvT	Lid RvT	Lid RvT	Lid RvT	Voorzitter RvT	Functiegegevens
01/01-31/12	01/01-31/12	01/01-31/12	01/01-31/12	01/01-31/12	01/01-31/12	01/01-31/12	Aanvang en einde functievervulling in 2018
							Bezoldiging
€ 0,00	€ 0,00	€ 0,00	€ 0,00	€ 0,00	€ 0,00	€ 0,00	Totale bezoldiging
€ 18.900,00	€ 18.900,00	€ 18.900,00	€ 18.900,00	€ 18.900,00	€ 18.900,00	€ 28.350,00	Individueel toepasselijke bezoldigingsmaximum

Enkelvoudige Jaarrekening

Enkelvoudige Balans na resultaatbepaling

ACTIVA	31-12-2019	31-12-2018
	€ x 1000	€ x 1000
Vaste activa		
Materiële vaste activa		
Terrein Blijdorp	745	745
Bedrijfsgebouwen en installaties	22.915	26.311
Overige materiële vaste activa	2.497	1.384
Onderhanden werk (MVA in aanbouw)	1.015	784
Levende have		
	<u>27.172</u>	<u>29.224</u>
	27.172	29.224
Vlottende activa		
Voorraden		
Magazijn voorraden	123	152
Voorraden voor de verkoop	78	92
	<u>201</u>	<u>244</u>
Vorderingen en overlopende activa		
Debiteuren	1.308	1.945
Belastingen	375	504
Overlopende activa	488	386
	<u>2.171</u>	<u>2.835</u>
Liquide middelen	<u>3.198</u>	<u>1.117</u>
	5.570	4.196
Totaal	32.742	33.420

PASSIVA	31-12-2019	31-12-2018
	€ x 1000	€ x 1000
Eigen vermogen		
Statutair kapitaal		
Algemene reserve	17.319	16.048
Renteloze lening Gem. Rotterdam	516	516
	<u>17.835</u>	<u>16.564</u>
Voorzieningen		
Voorziening personele verplichtingen	914	1.414
Voorziening jubilea	155	137
Voorziening WW eigen risico	230	57
-		
	<u>1.299</u>	<u>1.608</u>
Langlopende schulden		
Leningen o/g	5.344	6.382
	<u>5.344</u>	<u>6.382</u>
Kortlopende schulden en overlopende passiva		
Aflossing langlopende leningen < 1 jaar	1.038	1.370
Schulden aan leveranciers	2.367	1.884
Belastingen en premies sociale verzekeringen	605	630
Pensioenpremies	26	27
Overige schulden/verplichtingen < 1 jaar	767	384
Verplichtingen uit hoofde van sponsoring	595	869
Vakantietoeslag en schuld inzake verlofdagen	751	650
Vooruit ontvangen abonnementsgelden	1.662	1.830
Overige vooruit ontvangen bedragen	22	27
Overige overlopende passiva	431	1.195
	<u>8.264</u>	<u>8.866</u>
Totaal	<u><u>32.742</u></u>	<u><u>33.420</u></u>

Enkelvoudige Staat van Baten en lasten

	Werkelijk 2019	Begroot 2019	Werkelijk 2018
	€ x 1000	€ x 1000	€ x 1000
Netto omzet	9.837	9.751	8.804
Overige bedrijfsopbrengsten	21.876	20.325	19.428
Subsidie Gemeente Rotterdam	851	816	833
Bedrijfsopbrengsten	32.564	30.892	29.065
Kosten van inkoop en uitbesteed werk	3.352	2.721	2.954
Lonen en salarissen	6.952	7.623	6.794
Sociale en pensioen lasten	1.930	2.123	1.793
Lonen/Pensioen/Soc. Lasten (voorzieningen *)	273	115	-361
Afschrijving op materiële activa	3.881	3.685	3.668
Overige bedrijfskosten	14.394	14.504	13.611
Bedrijfslasten	30.782	30.771	28.459
Bedrijfsresultaat	1.782	121	606
Andere rentebaten en soortgelijke opbrengsten	123	170	133
Rentelasten en soortgelijke kosten	311	286	361
Financiële baten en lasten	-188	-116	-228
Resultaat voor belastingen	1.594	5	378
Belasting	-324	PM	-47
Resultaat na belasting	1.270	5	331
RESULTAATBESTEMMING			
Resultaat naar algemene reserve	1.270	5	331

Toelichting op de enkelvoudige Balans en Staat van Baten en lasten

Algemene grondslagen voor de opstelling van de jaarrekening

De enkelvoudige jaarrekening is opgesteld volgens de bepalingen van Titel 9 Boek 2 BW.

Voor de algemene grondslagen voor de opstelling van de jaarrekening, de grondslagen voor de waardering van activa en passiva en de bepaling van het resultaat, alsmede voor de toelichting op de onderscheiden activa en passiva en de resultaten wordt verwezen naar de toelichting op de geconsolideerde jaarrekening, voor zover hierna niet anders wordt vermeld.

Toelichting op de onderscheiden posten van de enkelvoudige balans

De verschillen tussen de geconsolideerde en enkelvoudige jaarrekening hebben betrekking op de consolidatie van stichting Blijdorp beheer. De belangrijkste verschillen hebben betrekking op de materiele vaste activa (dit betreft de verblijven Taman Indah en het Azie gebied die in stichting beheer zijn opgenomen), overige bedrijfslasten (inzake de huurvergoeding) en de financiële baten en lasten.

De verschillen tussen het enkelvoudige eigen vermogen en resultaat en het geconsolideerde eigen vermogen en resultaat bestaan uit het eigen vermogen en resultaat van stichting Blijdorp beheer. Dit verschil ontstaat als gevolg van de consolidatie van twee stichtingen.

Overige gegevens

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Verwezen wordt naar de hierna opgenomen verklaring.

Voor wat betreft de statutaire regeling van de bestemming van het resultaat en de rechten inzake de zeggenschap verwijzen we naar de statuten van de Stichting Koninklijke Rotterdamse Diergaarde die in afstemming met de gemeente en Raad van Toezicht in 2019 zullen worden aangepast.

Rotterdam, 30 april 2020

Het bestuur van Stichting Koninklijke Rotterdamse Diergaarde.

De heer E.J. Zevenbergen

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan raad van toezicht en het bestuur van Stichting Koninklijke Rotterdamse Diergaarde

VERKLARING OVER DE IN HET JAARVERSLAG OPGENOMEN JAARREKENING 2019

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2019 van Stichting Koninklijke Rotterdamse Diergaarde te Rotterdam gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Koninklijke Rotterdamse Diergaarde op 31 december 2019 en van het resultaat over 2019 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW en de bepalingen van en krachtens de Wet Normering topinkomens (WNT).

De jaarrekening bestaat uit:

1. De geconsolideerde en enkelvoudige balans per 31 december 2019.
2. De geconsolideerde en enkelvoudige winst-en-verliesrekening over 2019.
3. De toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie "Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening".

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Koninklijke Rotterdamse Diergaarde zoals vereist in de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta), in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Onzekerheid van materieel belang omtrent de continuïteit

Het coronavirus heeft ook invloed op Stichting Koninklijke Rotterdamse Diergaarde. In de paragraaf continuïteit op paginanummer 36 en 37 van de toelichting op de jaarrekening, zijn de plannen van het management om met deze omstandigheden om te gaan toegelicht. Ook geeft zij aan dat het op dit moment voor hen niet goed mogelijk is om in te schatten wat de invloed van het coronavirus is op de financiële prestaties en gezondheid van Stichting Koninklijke Rotterdamse Diergaarde. Deze gebeurtenissen of omstandigheden geven aan dat er sprake is van een onzekerheid van materieel belang die gereede twijfel kan doen ontstaan over de mogelijkheid van de entiteit om haar continuïteit te handhaven. Ons oordeel is niet aangepast als gevolg van deze aangelegenheid.

VERKLARING OVER DE IN HET JAARVERSLAG OPGENOMEN ANDERE INFORMATIE

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- Het bestuursverslag.
- De overige gegevens.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- Met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat.
- Alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens, in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

BESCHRIJVING VAN VERANTWOORDELIJKHEDEN MET BETREKKING TOT DE JAARREKENING

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW en de bepalingen van en krachtens de Wet normering topinkomens (WNT). In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de vennootschap te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is.

Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid, waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- Het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing.
- Het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting.
- Het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan.
- Het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een stichting haar continuïteit niet langer kan handhaven.
- Het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen.
- Het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel zijn wij verantwoordelijk voor de aansturing van, het toezicht op en de uitvoering van de groepscontrole. In dit kader hebben wij de aard en omvang bepaald van de uit te voeren werkzaamheden voor de groepsonderdelen. Bepalend hierbij zijn de omvang en/of het risicoprofiel van de groepsonderdelen of de activiteiten.

Op grond hiervan hebben wij de groepsonderdelen geselecteerd waarbij een controle of beoordeling van de volledige financiële informatie of specifieke posten noodzakelijk was.

Wij communiceren met de raad van toezicht onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Rotterdam, 4 mei 2020

Deloitte Accountants B.V. :

Was getekend: S. Kramer RA

Bijlage bedrijfskosten.

	Werkelijk 2019	Begroot 2018	Werkelijk 2018
Inkoop horeca	2.337.201	1.991.000	2.218.981
Inkoop winkel	564.194	519.616	451.717
Inkoop events en derden	450.218	211.000	283.267
Inkoopkosten horeca en winkel	3.351.613	2.721.616	2.953.965

Omzet en inkoopkosten van de horeca zijn beide gestegen met 5%. Dit ten opzichte van een stijging van het aantal bezoekers met 9%. We zien dit ook terug in de omzet kentallen waar de horeca besteding per bezoeker lager is dan vorig jaar. Bij de winkel was de inkoopprijs hoger i.v.m. het assortiment.

	Werkelijk 2019	Begroot 2018	Werkelijk 2018
Salariskosten	7.271.133	7.962.158	7.115.993
onttrekking van voorziening voor personele verplichtingen	-319.219	-339.000	-322.071
<i>Subtotaal salaris kosten</i>	<i>6.951.914</i>	<i>7.623.158</i>	<i>6.793.922</i>
Pensioenlasten	1.086.237	1.035.739	965.352
Sociale lasten	944.015	1.147.755	920.486
onttrekking van voorziening voor personele verplichtingen	-100.302	-60.000	-92.409
<i>Subtotaal Pensioen en sociale lasten</i>	<i>1.929.950</i>	<i>2.123.494</i>	<i>1.793.429</i>
Overige dotaties en onttrekkingen personele voorzieningen	272.830	115.000	-360.747
Personele kosten	9.154.694	9.861.652	8.226.604

Personeel gem. (vaste krachten excl. reorganisatie)	159,6	184,0	165,1
Gemiddelde personeelskosten per medewerker	€ 56.279	€ 53.297	€ 52.573
Gemiddeld aantal personen	184,8	214,0	193,1

De gemiddelde personeelskosten voor eigen medewerkers ligt 6% hoger dan begroot en 7% hoger dan vorig jaar. Dit wordt veroorzaakt door de markt omstandigheden. Het salaris bij aanvang is hoger dan in de begroting werd verwacht. Dit gebeurt door toekenning van toelagen. Invulling van vacature's is moeizaam.

	Werkelijk 2019	Begroot 2018	Werkelijk 2018
Uitzendkrachten	2.851.063	2.608.600	2.870.837
Inhuur Dierenarts	63.545	65.000	70.618
Nachtbewaking	141.738	150.000	138.972
Overig personeel derden	732.208	250.000	470.636
Personeelskosten derden	3.788.554	3.073.600	3.551.063

De kosten voor uitzendkrachten zijn hoger dan begroot door meer drukte in de horeca en het aantal vacatures. Onder de kosten van "overig personeel derden" zijn met name kosten opgenomen van personeel dat is ingezet op vacature's. Een deel hiervan is recentelijk in dienst genomen.

	Werkelijk 2019	Begroot 2018	Werkelijk 2018
Afschrijvingen	3.881.229	3.685.000	3.668.324
Huur	689.357	685.000	688.070
Kapitaallasten en huur	4.570.586	4.370.000	4.356.394

De afschrijving van erfpacht vindt plaats over 99 jaar. Van verblijven is de afschrijvingstermijn 20 jaar. De afschrijving is hoger dan begroot door de integratie van de activa van de St. Beheer.

In 2019 is op grond van wet en regelgeving vastgelegd dat groot onderhoudskosten dienen te worden geactiveerd. Hierdoor stijgen de afschrijvingen licht door een toename van activa. Gelijktijdig zien we lagere onderhoudskosten dan begroot.

De afschrijving van overige apparatuur is in principe 5 jaar.

De andere gronden die (in 1939) in eeuwigdurende erfpacht van de gemeente zijn verkregen zijn niet geactiveerd.

	Werkelijk 2019	Begroot 2018	Werkelijk 2018
Overige personele kosten	269.473	649.000	312.126

In de begroting is rekening gehouden met aanvullende personele kosten voor organisatie aanpassingen. Dit is niet noodzakelijk gebleken.

	Werkelijk 2019	Begroot 2018	Werkelijk 2018
Accountantskosten	86.245	40.000	72.260
Kopieerapparatuur	19.187	22.000	18.487
Belastingen/pacht	382.564	340.000	321.096
Lidmaatschappen	80.753	74.500	63.447
Assurantie	255.438	260.000	252.785
Telefoonkosten	110.943	50.000	92.867
Provisiekosten	302.953	274.000	276.000
Bankkosten	69.374	85.000	67.652
Porti kosten	26.260	50.000	36.651
Overige kantoor en adm. Kosten	17.869	76.500	89.833
Kantoor en administratieve kosten	1.351.586	1.272.000	1.291.078

De kosten van assurantie bevatten tevens claims voor schade. Dit is voornamelijk een verzameling van kleine schades. De extra telefoonkosten zijn door meer inzet van mobiele telefoons en porto's.

De provisie betreft voornamelijk providers van e-ticket verkopen waarbij in de begroting een te laag bedrag is ingeschat en hogere omzet in diverse acties. Onder overige kantoor en adm. kosten zijn ook de kasverschillen opgenomen. Helaas zitten er in de software van het kassa systeem enkele bugs die de analyse hiervan moeilijk maken.

	Werkelijk 2019	Begroot 2018	Werkelijk 2018
Automatisering	221.869	279.000	205.414
Advieskosten	361.286	386.000	304.043
Medische apparatuur en medicijnen	61.101	10.000	31.115
Overige bedrijfskosten	93.866	267.000	90.340
Overige bedrijfskosten	738.122	942.000	630.912

De automatiseringskosten betreffen de reguliere kosten van de diverse applicaties die worden gebruikt. De advieskosten betreffen een divers scala van leveranciers. Dit op het terrein van marketing, organisatie advies en belasting advies.

	Werkelijk 2019	Begroot 2018	Werkelijk 2018
Onderhoud gebouwen/installaties	676.253	572.667	1.065.596
Onderhoud gebouwen E/W en data	874.898	757.333	625.283
Onderhoud/inrichting dierenverblijf	252.281	215.000	119.462
Onderhoud (brand)beveiliging	118.752	205.000	116.548
Watergangen	86.133	112.000	79.886
Onderhoud Botanisch	151.886	120.000	157.800
Onderdelen/alg. materiaal	81.850	120.000	117.163
Wegen en paden	92.141	167.000	228.073

Installaties, infrastructuur algemeen	175.532	232.000	209.925
Onderhoud cafetaria/restaurants	155.535	106.000	145.885
Onderhoud speeltuinen	33.882	135.000	41.013
Plaagdierbestrijding	59.731	61.000	56.367
Onderhoud overig	268.569	396.000	169.597
Onderhoud TD/Bot./Overig	3.027.443	3.199.000	3.132.598

De onderhoudskosten zijn lager omdat de kosten van groot onderhoud dit jaar worden geactiveerd conform wettelijke voorschriften. (de zogenaamde "componenten methode")

Het bedrag dat hiermee is gemoeid is iets meer dan € 600,000 Indien dit bedrag als kosten onderhoud zou zijn verantwoord zou het onderhoud meer zijn dan begroot. Dit komt omdat er flinke extra inspanningen zijn geweest voor het opknappen van diverse gebouwen.

	Werkelijk 2019	Begroot 2018	Werkelijk 2018
Kosten horeca benodigheden	195.435	153.000	132.961

Dit betreft kosten voor presentatie in de horeca voorzieningen en verbruiksartikelen/disposables.

	Werkelijk 2019	Begroot 2018	Werkelijk 2018
Afvalverwijdering	199.623	209.000	169.871
Schoonmaakart./middelen	122.064	166.000	104.291
Schoonmaken	720.404	775.000	690.887
Overig	201.923	246.000	222.094
Facilitaire kosten	1.244.014	1.396.000	1.187.143

Ondanks een toename van bezoekers is men bij de facilitaire afdeling in staat geweest de kosten van deze kosten onder de begroting te houden door extra aandacht voor de materie en overleg met leveranciers.

	Werkelijk 2019	Begroot 2018	Werkelijk 2018
Gas	337.541	550.000	370.138
Water	98.009	80.000	59.517
Electra	652.888	590.000	583.098
Overig	44.301	30.000	15.486
Energie	1.132.739	1.250.000	1.028.239

De kosten van gas zijn lager dan in eerste instantie werd verwacht. De prijzen zijn laag gebleven. Water en electra zijn daarentegen gestegen door hogere bezoekers aantallen en meer evenementen.

	Werkelijk 2019	Begroot 2018	Werkelijk 2018
Voeding	482.540	380.000	429.038
Waterbeheer	59.113	60.000	72.962
Weidebeheer/Inrichting, verzorging	20.484	20.000	32.448
Diertransport en aanschaf.	106.866	135.000	110.305
Overig beheer, voeding en ligging	7.764	10.000	30.975
Kosten Beheer, Voeding en Ligging	676.767	605.000	675.728

De kosten voor voeding zijn hoger door hogere inkooprijzen voor alle voedingsmiddelen. Tevens is er bij nader inzien te laag begroot.

Schommelingen in de prijzen zijn als gevolg van seizoenprijzen niet altijd op te voorzien.

	Werkelijk 2019	Begroot 2018	Werkelijk 2018
Intranet e.d.	72.689	120.000	92.876

Kosten, Werving en behoud abonnementen	107.884	88.000	81.828
Drukwerk	60.901	43.000	47.347
Blijdorp Blad	72.336	105.000	104.725
Advertenties	267.152	378.000	269.304
Promotie en marketing	176.887	118.000	40.058
Overig Comm. en marketing	153.962	82.000	20.818
Communicatie en marketing	911.811	934.000	656.956

Voor marketing was er een hoger bedrag begroot dan het jaar ervoor. De realisatie van de kosten bleef hierbij achter. Deels omdat er niet echt een noodzaak was om acties te ontplooiën door het goede weer en deels omdat de bezetting onvoldoende was op de afdeling.

	Werkelijk 2019	Begroot 2018	Werkelijk 2018
Vrijwilligers	54.183	95.000	63.798
Publiekspresentaties / evenementen	628		3.473
Bebording en voorlichting	120.887	42.000	47.695
Educatie materiaal	1.209	68.000	23.976
Ontwikkeling nieuwe objecten/projecten	22.460	40.000	62.597
Laboratorium e.d.	24.551	50.000	40.375
Overig educ., natuurbeh., onderz.	165.002	49.000	7.970
Educatie, natuurbeh. en onderzoek	388.920	344.000	249.884

Dit jaar is er veel aandacht en tijd gestoken in de bewegwijzering en de bezoekers stromen in het park. De volledige bebording is vervangen. Deze kosten zijn in de activa opgenomen voor € 130.000 De kosten die hier zichtbaar zijn betreffen de extra onderzoekskosten voor de bebording.

De overige kosten zijn de kosten voor ondersteuning die Blijdorp heeft gedaan aan externe projecten voor natuurbehoud en conservatie.

	Werkelijk 2019	Begroot 2018	Werkelijk 2018
Debiteuren voorziening	-20.147	0	74.271
Dotaties	-20.147	0	74.271

Voor de bepaling van de voorziening van de incurante debiteuren is een standaard formulering van toepassing die beveroudering van de portefeuille een hogere voorziening vraagt. De afname van de benodigde voorziening komt door een aanzienlijk lagere debiteuren stand en minder veroudering van de posten.

	Werkelijk 2019	Begroot 2018	Werkelijk 2018
Totale Bedrijfslasten	30.781.610	30.770.868	28.459.922